

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Juridiska institutionen

Programmet för juris kandidatexamen

Tillämpade studier 30 hp

Vårterminen 2011

Kan barn ha uppsåt?

- **En studie av den ersättningsrättsliga problematiken då barn begår brott**

Ämne: Ersättningsrätt

Författare: Emilie Lagerwall

Handledare: Filip Bladini

Innehållsförteckning

Förkortningar

1 Inledning	1
1.2 Syfte	2
1.3 Metod	2
1.4 Avgränsningar och definitioner	3
1.5 Disposition	4
2 Straffrätt och den rättsliga hanteringen då barn begått brott.....	6
2.1 Straffrättens grunder	6
2.1.1 Brottets subjektiva sida	6
2.1.1.1 Uppsåtsbegreppet	7
2.1.1.2 Oaktsamhetsbegreppet	8
2.2 Motiven bakom straffbarhetsåldern	9
2.3 Den rättsliga hanteringen då barn misstänks för att ha begått ett brott	11
2.3.1 LUL-utredning	11
2.3.1.1 Förutsättningar för att inleda en LUL-utredning	11
2.3.1.2 Fler utredningar skall inledas än tidigare	13
2.3.2 Bevistalan	14
2.3.3 Möjligheten att ta del av LUL-utredningar och dom i bevistalan	15
2.3.3.1 Offentlighet och sekretess	15
2.3.3.2 Möjligheten för skadelidande att ta del av brottsutredningar	15
3 Barns och föräldrars skadeståndsskyldighet	17
3.1 Barns skadeståndsansvar	17
3.1.1 Objektiv culpabedömningen för barn under 15 år	18
3.1.2 Jämningsmöjligheter för barn under 15 år	18
3.2 Vårdnadshavares skadeståndsansvar	19
3.2.1 Vårdnadshavarens ansvar enligt FB 6 kap. 2 § och SkL 2 kap. 1 §	19
3.2.2 Vårdnadshavarens principalansvar	20
3.2.2.1 Historia	20
3.2.2.2 Vårdnadshavarens principalansvar enligt SkL 3 kap. 5 §	21
3.2.2.3 Ansvaret kopplat till barns brottsliga beteende	22

3.2.2.4 Solidariskt ansvar vid person- och sakskada samt kränkingsersättning.....	23
3.3 Ersättning från ansvarsförsäkring	24
3.3.1 Möjligheten att försäkra ett brottsligt beteende	24
3.3.1.1 Försäkringsbolagens bedömning av uppsåtsfrågan för barn mellan 13-15 år... 25	
3.3.2 Kommer principalansvaret omfattas av ansvarsförsäkringen	26
3.3.2.1 Konsekvenser av att principalansvaret inte omfattas av ansvarsförsäkringen ..	28
4 Straffrättsliga prövningar av barns handlingar	29
4.1 Problematiken med att fastställa ett barns brottsliga beteende	32
4.1.1 En objektiv eller subjektiv oaktsamhetsbedömning?	32
4.1.2 Uppsåtsbedömningen i praxis	33
4.1.3 Kan ett barn agera uppsåtligt eller handla straffrättsligt oaktsamt?	35
4.1.4 Införandet av SkL 3 kap. 5 § kan leda till svåra bedömningar	37
5 Skadelidandes praktiska ersättningsmöjligheter	39
5.1 Ersättningsmöjligheter från hemförsäkring	39
5.1.1 Ersättning från ansvarsförsäkring	39
5.1.2 Ersättning från överfallsskydd	40
5.1.2.1 Försäkringsbolagens beslutsunderlag.....	40
5.2 Ersättning från BrOM	42
5.2.1 Ersättningsmöjligheter då gärningsmannen är under 15 år.....	42
5.2.1.1 Bristande beslutsunderlag	42
5.2.1.2 Praxis från BrOM	44
5.2.1.3 Skadelidande som utsatts för brott av minderårig missgynnas	45
5.2.1.4 Sekretess	45
5.2.1.5 Ger förändringen i LUL bättre ersättningsmöjligheter för skadelidande?	47
6 Avslutande reflektioner	49
Källförteckning	52

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
BrL	Brottsskadelag (1978:413)
BrOM	Brottsoffermyndigheten
Brå	Brottsförebyggande rådet
FAL	Försäkringsavtalslag (2005:104)
FB	Föräldrabalk (1949:381)
GP	Göteborgs-Posten
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JT	Juridisk Tidsskrift
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SekrL	Sekretesslag (1980:100)
SkL	Skadeståndslag (1972:702)
SL	1864 års strafflag
SvJT	Svensk Juristtidning
TF	Tryckfrihetsförordning (1949:105)
TR	Tingsrätt

1 Inledning

Kan barn ha uppsåt? Frågan är högaktuell i och med en ny lagändring om vårdnadshavares principalansvar som trädde i kraft den 1 september 2010. Genom lagändringen har det införts en ny ansvarsgrund i SkL 3 kap. 5 § som stadgar att vårdnadshavare skall svara solidariskt för skador som barn orsakat till följd av ett *brott*, upp till en femtedels prisbasbelopp. Varken i lagen eller dess förarbeten uppställs dock någon nedre åldersgräns för detta ansvar. Konsekvensen av den valda systematiken – som fått oförtjänt lite uppmärksamhet – blir att en skadelidande kan hävda att även mycket små barn gjort sig skyldiga till ett uppsåtligt eller straffrättsligt oaktsamt handlande. Genom att ett barns straffbara beteende fastslås ges den skadelidande nämligen större möjligheter till ersättning, eftersom även barnets vårdnadshavare kan göras ansvarig. Att ställning kan behöva tas till huruvida barn under 15 år, som inte är straffrättsligt ansvariga för sina gärningar, agerat brottsligt väcker en mängd frågor. Vilka problem finns när ett barns brottsliga beteende skall fastställas, vilka kan konsekvenserna av den lagtekniska lösningen bli för de skadelidande och de skadevållande barnen, och – kort och gott – kan ett barn ha uppsåt?

Problematiken som den nya ansvarsgrunden medför bottnar i den nära koppling mellan skadestånd och straff som sedan länge funnits i svensk rätt, där ett brottsligt agerande i somliga fall är en förutsättning för möjligheten till ersättning.¹ Trots bristande uppmärksamhet för området torde således problem kunna ha förelegat redan tidigare när barn orsakat en skada. Vid en närmare anblick finner man också att olika aktörer som verkar inom det ersättningsrättsliga området även tidigare har tvingats ta ställning till barns brottsliga eller uppsåtliga beteende. Inom exempelvis det försäkringsrättsliga området måste försäkringsbolagen ibland göra sina egna uppsåtsbedömningar för att avgöra om ett barns handlande skall täckas av en ansvarsförsäkring. Motsvarande bedömning nödgas försäkringsbolagen också göra för att avgöra om överfallsskyddet i hemförsäkringen, som endast ersätter skador som åsamkats den skadelidande uppsåtligen, kan tas i anspråk. Även hos BrOM betalar man endast ut brotts-skadeersättning under förutsättning att ett brottsligt agerande ligger till grund för skadan.

Fråga uppkommer i dessa fall hur försäkringsbolagen och BrOM klarar av att göra dessa bedömningar. Inte någonstans klargörs vad det innebär att ha uppsåt som barn och det finns

---

¹ Heller och Radetzki, Skadeståndsrätt (2006), s. 61.

varken en förundersökning eller något domstolsutslag att grunda sina bedömningar på, eftersom barn under 15 år inte är straffrättsligt ansvariga. Av intresse är vad dessa aktörer fäster avgörande vikt vid i sina bedömningar. Reflekterar de över vilka svårigheter som kan uppstå då ett brottsligt beteende skall fastställas hos ett barn och kan kravet på uppsåt eller straffbar oaktsamhet hos förövaren för att erhålla ersättning leda till att en skadelidande som utsatts för ett brott inte har samma möjligheter till ersättning som andra?

1.2 Syfte

Det övergripande syftet med uppsatsen är att utreda vilka ersättningsrättsliga problem som kan uppstå då barn under 15 år begår ett brott. I en mer inskränkt mening kommer uppsatsen att fokusera på hur man hanterar de uppsåts - eller oaktsamhetsbedömningar som i olika sammanhang måste göras för att avgöra ersättningsmöjligheten då ett barn misstänks för att ha begått ett brott. Inte minst skall en möjlig konsekvens av den nya ansvarsgrunden om vårdnadshavares principalansvar i SkL 3 kap. 5 § analyseras. De frågor som skall försöka besvaras är om lagändringen kan komma att leda till svåra bedömningar, där ställning behöver tas till barns uppsåtliga eller straffbart oaktsamma beteende och vilken konsekvenser detta kan få för skadelidande och skadevållare. Frågan hur den nya ansvarsgrunden kommer att hanteras av försäkringsbolag och BrOM skall också beröras.

Vidare skall undersökas om det är svårare för ett skadelidande brottsoffer att erhålla ersättning för de skador som följer av ett brott då skadevållaren är under 15 år än då straffbarhetsåldern uppnåtts, till följd av att den uppsåtsbedömning som vanligen behövs, saknas. Fokus kommer också att ligga på om en förändring av bestämmelserna i LUL, som trädde i kraft under sommaren 2010, kommer att förbättra möjligheten till ersättning för skadelidande i praktiken.

1.3 Metod

Framställningen bygger på den sedvanliga juridiska metoden. För att komma fram till gällande rätt har jag därför studerat lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin. Eftersom delar av uppsatsen berör nya lagändringar och problemområden har dessutom rapporter studerats

samt intervjuer hållits med olika aktörer, för att försöka utröna vilken verkan lagändringarna kan komma att få i praktiken.

Uppsatsen är skriven utifrån ett ersättningsrättsligt perspektiv. Jag har tagit utgångspunkt i hur skador som uppstår genom ett barns brottsliga agerande ersätts. Samtliga vägar till ersättning beaktas, dvs. skadestånd, försäkringsersättning samt brottskadeersättning. Eftersom uppsatsen är skriven utifrån ett ersättningsrättsligt perspektiv innebär det att de ersättningsmöjligheter som finns kommer att beröras *allt eftersom* i uppsatsen. I möjligaste mån skall ersättningsmöjligheterna beröras enligt ovan nämnda ordning, vilka är de ersättningsvägar som brottsoffret har att följa då denne vill kräva ersättning. Genom att olika ”lager” av ersättningsmöjligheter läggs på varandra uppstår och berörs olika problem inom respektive område. Olika ersättningsalternativ kan dock komma att påverka varandra.

Eftersom skadestånd inte ses som en isolerad fråga utan en mer praktisk syn på rättstillämpningen intas i uppsatsen har jag tagit del av fem bolags försäkringsvillkor, då dessa spelar en väsentlig roll inom försäkringsrätten.² De försäkringsbolag jag valt är If, Folksam, Trygg-Hansa, Moderna försäkringar och Länsförsäkringar eftersom de representerar några av Sveriges största försäkringsbolag.³

1.4 Avgränsningar och definitioner

Jag har i denna uppsats valt att avgränsa mig till ersättningsmöjligheten för brottsoffer när den misstänkte gärningsmannen är under 15 år. Min uppfattning är att det är på detta område som störst problem kan uppstå eftersom dessa personer kan bli skadeståndsskyldiga trots att de ännu inte är straffmyndiga. Jag kommer inte att gå närmare in på ersättningsnivåer och hur beräkning av ersättning sker, utan diskuterar istället möjligheten till ersättning överhuvudtaget och vilka praktiska problem som kan uppstå.⁴

När man talar om ersättningsrätt innefattas socialförsäkringsrätt, kollektiv och privat försäkring, skadeståndsrätt samt samspelet mellan dessa system.⁵ Trots att ett ersättningsrättsligt perspektiv förespråkas kommer fokus i uppsatsen endast att ligga på det skydd skadevållare och skadelidande har i sin hemförsäkring då försäkringsdelen berörs. Även här

² Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 25.

³ <http://www.foam.se/forsakringsbolag.php>.

⁴ Jmf Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem, s. 15.

⁵ A.a. s. 15.

tas dock blott upp de bitar som kan påverkas av att skadevällaren är ett barn. De generella aktsamhetskrav som försäkringsvillkoren uppställer, såsom att försäkringstagaren inte bör tillgripa våld, uppträda provocerande eller vara påverkad av alkohol eller andra berusningsmedel och som kan påverka skadelidandes möjligheter till ersättning berörs inte.

För att underlätta förståelsen av arbetet kommer jag att under avsnitt 2 och 3 att ha en kortare genomgång av gällande rätt inom området för straff- och ersättningsrätt. Genomgången har inte för avsikt att vara uttömmande. Läsaren förutsätts ha kännedom inom det ersättningsrättsliga området varför delar av skadeståndsrätten endast berörs flyktigt. Brottsskaderätten berörs inte i dessa avsnitt, men kommer att behandlas kort under avsnitt 5. Det finns vidare mycket att säga om den nya bestämmelsen i SkL 3 kap. 5 §. Det rör sig om en ny ansvarsgrund som blivit kritiserad, bl.a. för att det ifrågasätts om vårdnadshavarnas principalansvar har det preventiva syfte som var tanken. Jag kommer trots den kritik som riktats mot ansvarsgrunden uteslutande att analysera en möjlig konsekvens av bestämmelsen och kommer som helhet inte uttala mig kring huruvida införandet av den nya ansvarsgrunden varit positiv eller negativ.

Jag kommer omväxlande att använda mig av terminologin brottsoffer och skadelidande. ”Brottsoffer” är ingen term som förekommer i lagstiftningen. I uppsatsen kommer dock termen att användas som begrepp då en enskild person drabbats av skada till följd av brott.⁶ Uppsatsen behandlar skadevällare under 15 år vilka jag i uppsatsen har valt att kalla barn. Skulle terminologin ungdom eller vuxen användas åsyftas personer över 15 år som är straffmyndiga.

1.5 Disposition

De två inledande avsnitten ägnas åt att gå igenom grundläggande straff- och skadeståndsrätt. Avsnitt 2 kommer att fokusera på hur uppsåts - och oaksamhetsbegreppet inom det straffrättsliga området skall förstås samt den rättsliga hanteringen av barn som misstänks för att ha begått ett brott. Grundläggande kunskap och förståelse är nödvändig inom dessa områden eftersom senare delar av uppsatsen till stor del berör svårigheterna med att avgöra huruvida ett barn haft uppsåt och agerat brottsligt samt om den rättsliga hanteringen av misstänkta barn

---

⁶ Jmf Billström mfl., Brottsoffrens rätt, s. 29.

idag ger ett tillräckligt underlag när man som skadelidande brottsoffer skall kräva ersättning. Under avsnitt 3 skall barns skadeståndsansvar utredas samt i vilken mån vårdnadshavare kan bli ersättningsskyldiga för sina barns handlingar och när ansvarsförsäkringen täcker ett brottsligt agerande. Fokus kommer framförallt att ligga på den nya ansvarsgrunden om vårdnadshavares principalansvar eftersom det är införandet av denna som framförallt visar på att uppsåtsbedömningar kan behöva göras i större utsträckning framöver – ett problem som är ett genomgående tema i uppsatsen.

I avsnitt 4 och 5 är avsikten att anlägga en helhetssyn som visar på vilka problem som kan uppstå. Under avsnitt 4 analyseras om en möjlig konsekvens av den nya ansvarsgrunden om vårdnadshavarnas principalansvar skulle kunna vara att svåra bedömningar måste göras avseende barn brottsliga beteende. Under avsnittet berörs vilka möjliga problem som kan uppstå då ställning måste tas till barns brottsliga agerande. Under avsnitt 5 kommer brottsoffrets möjligheter till ersättning i praktiken att beröras. Fokus kommer ligga på om det utredningsmaterial som finns avseende barnets uppsåt är tillräckligt för att ersättning skall utgå.

Avslutningsvis återfinns under avsnitt 6 avslutande reflektioner där jag kortfattat försöker knyta ihop och sammanfatta den, i mitt tycke, främsta problematiken.

2 Straffrätt och den rättsliga hanteringen då barn begått brott

2.1 Straffrättens grunder

Syftet med straff- och straffprocessrätten är att i möjligaste mån reducera förekomsten av handlingar, vilka i större eller mindre utsträckning anses samhällsfarliga eller intolerabla.⁷ Genom att kriminalisera en gärning framstår den som socialt förkastlig och det är ett påtagligt sätt för statsmakten att tala om för människor att vissa handlingssätt inte är förenliga med en önskvärd social ordning.⁸ Liksom inom skadeståndsrätten skiljer man i den straffrättsliga litteraturen mellan brottets objektiva och dess subjektiva sida. Till den objektiva sidan hänförs den brottsliga handlingen enligt brottsbeskrivningen medan man till den subjektiva sidan hänför omständigheter som har med gärningsmannens person att göra.⁹ I Sverige utgör det subjektiva rekvisiten ett krav på uppsåt eller oaktsamhet.

2.1.1 Brottets subjektiva sida

Enligt BrB 1 kap. 2 § skall, om inte annat är särskilt föreskrivet, en gärning anses som brottslig endast då den begås uppsåtligen. Brottsbeskrivningarna skall om inte annat sägs, förstås så att ett uppsåtsrekvisit är underförstått. För att en gärning skall vara straffbar trots att den inte begåtts uppsåtligen, utan endast oaktsamhet föreligger, måste detta uttryckligen framgå av brottsbeskrivningen. De subjektiva rekvisiten är för svensk rätts del ett grundläggande krav på skuld. Anledningen till att vi främst använder oss av ett uppsåtsbegrepp är att den som handlar uppsåtligen anses bära ett helt annat ansvar för sin gärning än den som inte haft något uppsåt och dessutom anses det av många som omoraliskt att straffa någon oberoende av skuld.¹⁰

---

⁷ Elwing mfl., Brott och brottmål, s. 57.

⁸ Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 48.

⁹ Elwing mfl., Brott och brottmål, s. 18.

¹⁰ Holmqvist mfl., Brottsbalken, en kommentar, s. 1:12 f.

2.1.1.1 Uppsåtsbegreppet

I svensk lagstiftning finns ingen definition av begreppet uppsåt, men enligt vanligt språkbruk talar man gärna om att en uppsåtlig gärning har begåtts med *vett och vilja*. Att gärningsmannen handlar med *vett* innebär att denne förstår vad han gör eller vad han håller på att göra. *Vilja* innebär att gärningsmannen har en avsikt med sin handling, dvs. gärningsmannen vill handla som han gör. För att någon skall ställas till ansvar för ett uppsåtligt brott måste personen följaktligen ha förstått att denne gjort något visst. Det är alltid gärningsmannens egen föreställning om innebörden och konsekvenserna av den företagna gärningen som är avgörande för uppsåtsprövningen. Typfallet av en uppsåtlig gärning kan också sägas vara en *medveten, kontrollerad handling* eller *underlåtenhet*.¹¹ Genom utveckling av praxis och doktrin har en precisering av vad som skall förstås med uppsåt växt fram. När man undersöker uppsåtskravet i förhållande till den brottsliga effekten skiljer man mellan tre former av uppsåt, *direkt uppsåt*, *indirekt uppsåt* och *likgiltighetsuppsåt*. För den del av uppsåtsbedömningen som avser övriga rekvisit, som handlingen eller övriga omständigheter, tillämpas istället någon av de två uppsåtsformerna *vetskap* eller *likgiltighetsuppsåt*. Uppsåtet relateras i dessa fall till nuet och inte till vad som kommer inträffa till följd av en gärning.¹²

För att göras ansvarig för ett uppsåtligt brott krävs att alla objektiva rekvisit i det aktuella brottet täcks av uppsåt i enlighet med den så kallade *täckningsprincipen*.¹³ I de flesta fall är det tillräckligt att någon av de tre uppsåtsformerna kan sättas i relation till den brottsliga effekten, men enligt somliga straffbud krävs ett *direkt uppsåt* för ansvar. För att tydliggöra ett direkt uppsåt i lagtexten används ofta uttryck som att en gärning skall begås *för att*, *i syfte att* eller *med avsikt att* uppnå något – antingen som ett slutmål eller som ett nödvändigt genomgångsled till vad gärningsmannen vill uppnå. Effekten är således avsikten eller målet med handlingen och vad som krävs är en medveten, kontrollerad handling ”för att” den andre exempelvis skall dö. Vid *indirekt uppsåt* skall gärningsmannen ha insett eller vara övertygad om att en viss effekt kommer att inträda som en följd av handlingen (visshet) utan att denna effekt är vad som eftersträvas. Till indirekt uppsåt bör även räknas en handling som utgör en nödvändig biprodukt till vad gärningsmannen åsyftar. Den visshet som krävs för att indirekt uppsåt skall föreligga karakteriseras av en ”praktisk visshet”, dvs. att gärningsmannen inte hyser något tvivel.¹⁴ Den tredje formen av uppsåt som idag tillämpas är *likgiltighetsuppsåtet*.

¹¹ Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet, s. 10.

¹² Holmqvist mfl., Brottsbalken, en kommentar, s. 1:14, 1:18.

¹³ Elwing mfl., Brotts och Brottmål, s. 26.

¹⁴ Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet, s. 11.

Tidigare användes det *eventuella uppsåtet* där ett hypotetiskt prov gjordes. Avgörande blev om gärningsmannen insett att effekten varit möjlig och att domstolen sedan slog fast att personen skulle ha handlat som han gjorde, även om han vetat om att effekten skulle inträffa. Det hypotetiska eventuella uppsåtet blev dock utsatt för omfattande kritik mot bakgrund av att uppsåtsbedömningen inte gjordes på den faktiska situationen. Kritiken ledde till att man i vissa domar istället valde att formulera sig med hjälp av antingen ett likgiltighetsresonemang eller ett mer självständigt likgiltighetsuppsåt.¹⁵ I rättsfallet NJA 2004 s 176 framgår – på ett mycket tydligt sätt – att uppsåtets nedre gräns idag skall bestämmas med ett likgiltighetsuppsåt. I målet konstaterar HD att för att ett likgiltighetsuppsåt skall föreligga i förhållande till en effekt krävs att gärningsmannen insett risken för effekten samt att han varit likgiltig, inte till risken för att gärningen skulle medföra en viss effekt, utan till *förverkligandet av effekten*. Även om gärningsmannen varit lättsinnig, har han inte varit likgiltig om han handlat i förlitan på att effekten inte skulle förverkligas. I NJA 2009 s 590 framkommer att det inte är tillräckligt att gärningsmannen borde ha insett att det förelåg en risk för effekten, det måste vara fråga om ett medvetet risktagande.

2.1.1.2 Oaktsamhetsbegreppet

Utöver uppsåt skall såsom ett subjektivt rekvisit inom straffrätten räknas oaktsamhet. I lagen ges inte heller beträffande detta rekvisit någon definition av vad som avses med oaktsamhet. Vad man generellt kan säga beträffande oaktsamhet är att beteendet skall vara en avvikelse från det erforderligt aktsamma, samtidigt som det finns ett krav på att det skall kunna begäras att gärningsmannen iakttagit erforderlig aktsamhet. Vid prövning av oaktsamhetsrekvisitet tillämpar man inte som vid uppsåtsbedömningen täckningsprincipen. För att oaktsamhet skall vara straffbart krävs istället att oaktsamheten är oaktsam i förhållande till något, som exempelvis i förhållande till någon annans liv enligt BrB 3 kap. 7§. Ett oaktsamhetsbrott kan ifrågakomma vid en underlåtenhet att handla, såväl som för handlingar.¹⁶

Domstolens culpabedömning delas vanligen in i två steg. Vid denna bedömning beaktas i princip motsvarande faktorer som görs inom skadeståndsrätten.¹⁷ I det första ledet avgör domstolen vilka anspråk på oaktsamhet som kan ställas på området ifråga. Riktlinjer vid denna bedömning kan hämtas från förhållningsregler i annan lag eller i föreskrift. Finns ingen ordnings-, säkerhets- eller skyddsföreskrift får culpabedömningen ytterst baseras på den aktsamhet som en normalt försiktig person skulle ha iakttagit. Enligt det andra ledet har

¹⁵ Leijonhufvud och Wennberg, Straffansvar, s. 57 f.

¹⁶ Holmqvist mfl, Brottsbalken. En kommentar, s. 1:20.

¹⁷ Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 218 f.

domstolen att motivera om det kunnat begäras av just den individuella gärningsmannen att denne, i den aktuella situationen, iakttog erforderlig aktsamhet. Man tar vid denna bedömning hänsyn till individen med sina egenskaper, där bristande kunskap, erfarenhet, intelligens eller utbildning kan beaktas.¹⁸

2.2 Motiven bakom straffbarhetsåldern.

Straffrättens tillämplighet är till viss del uppbounden till vissa åldersgränser. Den mest fundamentala av dessa är straffbarhetsåldern. Den straffbarhetsålder som idag återfinns i BrB 1 kap. 1 § har sina rötter i 1864 års SL där man fastställde straffmyndighetsåldern till 15 år, med undantag för grova brott begångna av personer som fyllt 14 år. Grunden för straffmyndighetsåldern var att barn under denna ålder inte ansågs vara fullt utvecklade och därför inte tillräkneliga. Sättet att betrakta unga lagöverträdare förändrades dock under slutet av 1800- och början av 1900-talet. Diskussionen som fördes präglades av vad som var bäst för den unge gällande anpassningen till samhället och flera reformer genomfördes, bl.a. togs undantaget att bestraffa fjortonåringar som misstänktes för grova brott bort ur SL år 1902. Nu valdes straffmyndighetsåldern istället med hänsyn till praktiska och humanitära skäl.¹⁹

I samband med att brottsbalken infördes år 1965 förändrades återigen synsättet beträffande vilka som kan begå brott. Idag görs i princip inga undantag med anledning av den misstänktes tillräknelighet, vilket är en lösning som internationellt sett är ganska unik.²⁰ I flertalet andra länder är det en förutsättning för straffbarhet att gärningsmannen var tillräknelig i gärningsögonblicket, vilket betyder att otillräkneliga personers gärningar överhuvudtaget inte är att anse som brott.²¹ I Sverige är dock så inte fallet och skillnaden som görs mellan personer över- och under straffbarhetsåldern ligger i möjligheten att ådöma vederbörande en påföljd, inte vederbörandes förmåga att begå ett brott. I Sverige kan följaktligen *alla* människor, oavsett mognad och utveckling, föröva brott – några undantag för barn gör inte lagen utan den reducerar problemet rörande ansvarighet till en fråga om ”adekvat påföljdsval”.²²

¹⁸ Leijonhufvud och Wennberg, Straffansvar, s 61 f. Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet, s. 15.

¹⁹ Nordlöf, Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt, s. 174 f.

²⁰ Sveri, Fri från påföljd, s. 679. Se också Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet, s. 37.

²¹ Jareborg, Handling och uppsåt, s. 37.

²² Sveri, Fri från påföljd, s. 679.

Motiven bakom straffbarhetsåldern idag är att en person som inte har uppnått denna ålder inte anses vara så psykiskt mogen eller ha så välutvecklade rättsbegrepp att denne kan göras straffrättsligt ansvarig för sina handlingar.²³ Genom straffbarhetsåldern vill man också undvika en på många sätt besvärlig prövning av enskilda barns ansvarsförmåga.²⁴ Avslutningsvis har den särbehandling som sker av unga lagöverträdare dessutom sin grund i en önskan att skydda barnet och ett återkommande tema i reformarbetet för det svenska påföljdssystemet har varit att domstolsprocessen kan tänkas ha skadlig inverkan på den unge.²⁵ I många andra länder i Europa finns det inget hinder mot att döma exempelvis en 12-åring till fängelse och det finns stora skillnader i straffbarhetsålder, som varierar från 7 till 18 år.²⁶ I Sverige har man dock ansett att barn befinner sig i ett utvecklingsskede där de gagnas mer av insatser från socialtjänsten än av reaktioner från rättsväsendet.²⁷ Att en rätts- process kan vara problematisk för unga visar en studie som vidtagits av Brå gällande ungdomar. I rapporten framkommer att ett centralt problem vad gäller unga i rättsprocessen är att de har svårt att förstå vad som händer och sägs under rättegången samt att de känner att de inte har möjlighet att komma till tals.²⁸

Trots att man i Sverige således reducerat problemet av barns brott genom att någon påföljd inte får utdömas har systematiken i BrB kritiserats. Knut Sveri skriver i sin artikel *Fri från påföljd* att det inte finns något som hindrar att barn under 15 år blir föremål för åtal och dom i och med att ett brott faktiskt förövats. Trots att utgången beträffande påföljden är given finns det enligt Sveri inget som tyder på att inte skuldfrågan inte skulle kunna avgöras, en konsekvens som inte tidigare uppmärksammats.²⁹ Även Jareborg synes kritisera borttagandet av kravet på tillräknelighet då han anser detta strida mot konformitetsprincipen. Konformitetsprincipen innebär att en person inte skall anses ansvarig för ett brott om denne inte kunde rätta sig efter lagen. Ordet ”kunde” syftar på antingen förmåga eller tillfälle alternativt båda delarna. Strafflagen görs för människor av normal kapacitet.³⁰

²³ Nordlöf, Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt, s. 176 f.

²⁴ Jareborg och Zila, Straffrättens påföljdslära, s. 18.

²⁵ Brå-rapport 2000:7, Påföljdssystemet för unga lagöverträdare, s. 18.

²⁶ Diesen mfl., Likhet inför lagen, s. 195, Tärnfalk, Barn och brott. En studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare, s. 27.

²⁷ Jmf Brå-rapport 2007:16, Barn som begår brott, polisens hantering av misstänkta personer under femton år, s. 10. Diesen mfl., Lika inför lagen, s. 196.

²⁸ Brå-rapport 2002:18, Sju inga om sin rättegång, s. 6.

²⁹ Sveri, Fri från påföljd, s. 682 f.

³⁰ Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet, s. 3, 37.

2.3 Den rättsliga hanteringen då barn misstänks för att ha begått ett brott

Så som ovan påtalats stadgar BrB 1 kap. 6 § att påföljd inte får ådömas för brott som någon har begått innan denne fyllt 15 år. Barn under 15 år är således inte straffmyndiga och kan därför i princip inte bli föremål för rättsväsendets åtgärder.

Med anledning av att barn under 15 år inte har uppnått straffbarhetsåldern följer av RB 23 kap. 1 § som stadgar att en förundersökning skall inledas så fort det finns anledning att anta att ett brott under allmänt åtal har begåtts i jämförelse med BrB 1 kap. 6 § att en förundersökning inte får inledas mot en misstänkt som vid tidpunkten för en gärning inte fyllt 15 år. Detta eftersom det ur en straffprocessuell synvinkel saknas anledning att utreda brottet.³¹ I de fall man på grund av barnets ålder inte kan inleda en förundersökning kan dock en utredning om brottet i vissa fall ändå inledas enligt bestämmelserna i LUL.³² I övrigt vilar huvudansvaret för att åtgärder vidtas från samhällets sida på socialtjänsten som bl.a. har till uppgift att utreda den unges sociala situation samt besluta om nödvändiga insatser.

2.3.1 LUL-utredning

2.3.1.1 Förutsättningar för att inleda en LUL-utredning

Det finns tillfällen då det kan vara väsentligt att få omständigheter kring ett brott klarlagda trots att gärningsmannen är under 15 år. Bestämmelserna som möjliggör en så kallade LUL-utredning återfinns i LUL 31-37 §§ och fick sin nuvarande utformning genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2010.

Det primära syftet med en utredning då ett brott begåtts av ett barn under 15 år är att klarlägga behovet av sociala insatser. Vid mycket allvarliga brott är det i allmänhet motiverat att polisen initierar en utredning för att klargöra om det finns behov av insatser från socialtjänstens sida, men också för att få närmare kännedom om hur brottet utförts. Frågor om gärningen formellt är att betrakta som ett brott eller hur gärningen skall rubriceras behöver dock *inte* tas ställning till, något som också kan vara mindre lämpligt sett ur barnets synvinkel.³³ Inte heller andra rättsliga ställningstaganden, såsom att juridisk fastställa gärningsmannens uppsåt eller

³¹ Danielsson, Förundersökning i brottmål, s. 106.

³² Thunved mfl., Samhället och de unga lagöverträdarna, s. 75.

³³ Nordlöf, Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt, s 267.

vällande, behöver göras.³⁴ Mot bakgrund av vikten att det genomförs en utredning vid särskilt allvarlig brottslighet stadgas i LUL 31 § st. 1 att en utredning *skall* inledas om ett barn under 15 år misstänks för ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott, om inte särskilda skäl talar emot detta. En utredning presumeras följaktligen vid brott såsom mord, dråp, grov misshandel, våldtäkt, rån och mordbrand – men kan i vissa fall underlåtas om en polisutredning skulle innebära stora påfrestningar för barnet. En utredning kan framstå som alltför påfrestande om omständigheterna kring brottet redan är klarlagda eller om lång tid förflutit sedan brottet begicks.³⁵

För att klarlägga socialtjänstens ansvar för barn under 15 år stadgas i 31 § st. 2 att en utredning kan inledas även i andra fall, på *begäran* av socialnämnden, om de bedömer att en utredning kan ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Omständigheter som särskilt skall beaktas vid en begäran om utredning är exempelvis överlagda brott mot person eller egendom samt brott som vittnar om en hög grad av hänsynslöshet eller grov taktlöshet i fråga om andra människors liv, hälsa eller egendom.³⁶

Avslutningsvis får en utredning inledas i ytterligare tre fall i enlighet med 31 § st. 3, om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt 15 år har tagit del i brottet, om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande eller om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Skäl med hänsyn till ett *enskilt intresse* kan vara ärenden där barn under 15 år begått ett brott där brottsoffret kan ha rätt till brottskadeersättning.³⁷ En förutsättning för att BrOM skall kunna fatta ett positivt beslut i en ersättningsfråga är att myndigheten med tillräcklig säkerhet kan slå fast att ett brott i objektiv och subjektiv mening har begåtts. Här är polisens utredningsinsatser av stor betydelse och som kommer att utvecklas nedan kan ett otillräckligt beslutsunderlag, som ofta föreligger då barn misstänks för att ha begått ett brott, innebära att en person inte erhåller någon brottskadeersättning.

En utredning får enligt LUL 31 § st. 2 och 3 endast inledas om det finns *synnerliga skäl* om barnet inte har fyllt 12 år. När det gäller så unga barn har man ansett att behovet av sociala

³⁴ Intervju Mats Ramberg, polis ungdomsenheten Gårda, 21/10-10.

³⁵ Prop. 2009/10:105 s. 23 f.

³⁶ A. prop. s. 27 f. Motsvarande brott skulle beaktas redan före lagändringen, Prop. 1983/84:187 s. 17.

³⁷ Prop. 2009/10:105 s. 31 f.

insatser i de flesta fall kan tillgodoses utan polisens inblandning. Synnerliga skäl kan dock föreligga vid upprepad brottslig, där det är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.³⁸

2.3.1.2 Fler utredningar skall inledas än tidigare

Bestämmelserna om utredning av brott begångna av barn under 15 år hade i princip haft samma innehåll från att lagstiftningen, så som den ser ut idag, trädde i kraft den 1 januari 1985 fram till den 1 juni 2010. Regleringen var under denna period inte föremål för någon samlad översyn, men ett flertal olika utredningar granskade bestämmelserna.³⁹ En av dessa granskningar utfördes av Brå som år 2007 presenterade rapporten ”*Barn som begår brott - Polisens hantering av misstänkta personer under femton år*”.

I sin kartläggning över utredningar enligt LUL 31 § som genomfördes under år 2005 kom Brå fram till att många oklarheter fanns gällande dessa utredningar. LUL-utredningar gjordes i nära en femtedel av alla anmälningar med en misstänkt person under 15 år. Variationen mellan landets 21 polismyndigheter i andel utredda anmälningar var dock anmärkningsvärt stor, från hälften i de län som utredde mest till tre procent där andelen var lägst. En anledning till den oenhetliga rättstillämpningen ansågs vara att det mellan socialtjänst och polis rådde stor osäkerhet om hur bestämmelserna skulle tolkas vad gällde ansvaret att initiera en utredning. Idag har man försökt råda bot på detta genom att man i bestämmelsens andra stycke tydliggjort att det är socialnämnden som skall begära en utredning.⁴⁰ Brå fann vidare att vissa brott utreddes i relativt liten utsträckning i förhållande till brottets grovhet. Mot bakgrund av detta infördes den betydande förändringen att en utredning normalt *skall* inledas om det är fråga om ett allvarigare brott, tidigare fanns det inte något sådant obligatorium.⁴¹

Avslutningsvis hade även åldern på den misstänkte betydelse för om en utredning inleddes. Vid tidpunkten för undersökningen krävdes *synnerliga skäl* för att inleda en utredning om den misstänkte var under 12 år, vilket ledde till att det förelåg en högre andel outredda anmälningar i denna åldersgrupp.⁴² Anledningen till att det uppställdes ett krav på synnerliga skäl var för att en avvägning skulle göras mellan utredningsintresset och hänsynen till barnet. Tidigare ansågs att barnet måste ha uppnått en viss mognad för att en utredning skulle framstå som meningsfull. Ju yngre barnet var desto starkare skäl talade för att socialnämnden skulle

---

³⁸ A. prop. s. 33 f.

³⁹ A. prop. s. 14.

⁴⁰ A. prop. s. 22.

⁴¹ Brå-rapport 2007:16, Barn som begår brott, polisens hantering av misstänkta personer under femton år, s 19.

⁴² A.a. s. 10, 31 ff.

sköta utredningen.⁴³ Idag kan man endast i undantagsfall undanlåta en utredning då brottsligheten är grov enligt 31 § st. 1. Kravet på synnerliga skäl kvarstår dock i resterande fall.

2.3.2 Bevistalan

Utöver de utredningar som kan vidtas enligt LUL 31 § kan under vissa omständigheter en domstol enligt LUL 38 §, vid en så kallad bevistalan, pröva om ett barn under 15 år har begått en brottslig gärning.⁴⁴ Eftersom möjligheten att föra en bevistalan i praktiken mycket sällan används skall endast några korta anmärkningar göras.⁴⁵

En bevistalan skall, mot bakgrund av att förfarandet i domstol är kontradiktoriskt samt att säkerställande av bevisning kan ske, hjälpa socialnämnden att få ett bättre beslutsunderlag så att rätt beslut fattas i frågor som gäller den unge.⁴⁶ Det är åklagaren som för en bevistalan efter framställning från socialnämnd, socialstyrelsen eller vårdnadshavare om det krävs ur allmän synpunkt. Kravet på allmän synpunkt är ett uttryck för att det krävs särskilda omständigheter, såsom gärningens allvarliga art, för att det skall vara angeläget att en prövning sker inför domstol.⁴⁷ Vid handläggning av bevistalan i domstol gäller RB:s regler angående brottmål i tillämpliga delar varför exempelvis en offentlig försvarare bör förordnas.⁴⁸ Eftersom bestämmelserna om bevistalan närmast är avsedda för de fall då gärningen är av mycket allvalig beskaffenhet sker förhandlingen vid bevistalan regelmässigt bakom stängda dörrar för att undvika olägenheter för barnet.⁴⁹ En bevistalan skall inte framställas om den unge inte är närmare 15 år.⁵⁰

Domstolens avgörande sker genom dom i vilken anges om domstolen finner det styrkt att den unge begått gärningen eller ej. I övrigt innehåller domen inga uttalanden och har inte heller någon prejudiciell verkan. Såväl åklagaren som den unge kan fullfölja talan mot domen, men då det endast rör sig om bevisvärdering kan överklagan endast ske till HovR.

---

⁴³ SOU 1999:108 s. 152.

⁴⁴ Thunved mfl., Samhället och de unga lagöverträdarna, s. 93.

⁴⁵ A.a. s. 93. Intervju med åklagaren Åke Rinsell.

⁴⁶ Jmf. Prop. 1964:10 s. 166.

⁴⁷ A. prop. s. 166.

⁴⁸ Nordlöf, Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt, s. 339 ff.

⁴⁹ Prop. 1983/84:187 s. 11.

⁵⁰ Prop. 1964:10 s. 167.

2.3.3 Möjligheten att ta del av LUL-utredningar och dom i bevistalan

2.3.3.1 Offentlighet och sekretess

En grundläggande princip i det svenska samhället är offentlighetsprincipen. En av offentlighetsprincipen tre delar är handlingsoffentligheten som kommer till uttryck i TF 2 kap. 1 § som ger allmänheten en möjlighet att ta del av myndigheternas allmänna handlingar. Med en allmän handling avses enligt TF 2 kap. 3 § st. 1 en framställning i skrift eller bild som kan uppfattas visuellt och som dessutom är inkommen eller upprättad samt förvarad hos en myndighet. Rätten att ta del av allmänna handlingar är inte absolut då hänsyn till motstående intressen motiverar undantag från principen. Enligt TF 2 kap. 2 § kan handlingsoffentligheten begränsas, bl.a. om det är påkallat med hänsyn till den enskildes personliga eller ekonomiska förhållanden. Sådana begränsningar genom sekretess skall anges i särskild lag eller i annan lag som den särskilda lagen hänvisar till.⁵¹ Den särskilda lag som avses är OSL.

2.3.3.2 Möjligheten för skadelidande att ta del av brottsutredningar

Utredningar enligt LUL anses vara allmänna handlingar och skall som huvudregel lämnas ut om någon begränsning inte uppställs i OSL. I OSL 35 kap. återfinns bestämmelser om sekretess till skydd för enskild i verksamhet som syftar till att förebygga eller beivra brott m.m. Enligt 35 kap. 1 § gäller sekretess för uppgift om enskilds personliga och ekonomiska förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men och uppgiften återfinns exempelvis i en förundersökning eller i en annan brottsutredning. Utredningar enligt LUL omfattas av den fjärde punkten i bestämmelsen som stadgar om annan verksamhet som syftar till att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott.

Sekretessen i OSL 35 kap. 1 § st. 1 överfördes i princip oförändrad från 9 kap. 17 § st.1 i den numera upphävida 1980 års SekrL. Den nu gällande bestämmelsen, med det omvända skaderekvisitet, fick sin utformning den 1 april 1999 då bestämmelsen i 9 kap. 7 § SekrL ändrades.⁵² Det var med anledning av att möjligheten att behandla uppgifter i brottsutredningar hade automatiserats som man ville förstärka integritetsskyddet för den enskilde och införa en *presumption för sekretess* vad gäller uppgifter om enskildas personliga och ekonomiska förhållanden. Uppgifter i brottsutredningar får sedan ändringen endast lämnas ut om de kan röjas utan att den enskilde eller någon till honom närstående lider skada eller men.

⁵¹ SOU 2003:99:1 s. 97.

⁵² SOU 2009:72 s. 30.

Omedelbart efter ändringen år 1999 påtalades dock att den nya bestämmelsen i SekrL fick oförutsägbara konsekvenser för målsäganden som genom presumptionen för sekretess fick sämre möjligheter att ta del av uppgifter i brottsutredningar som de behövde för att kunna tillvarata sin rätt, såsom att kräva skadestånd. Mot bakgrund av detta tillsattes en utredning med uppdrag att utreda frågan om brottsoffers möjligheter att få del av uppgifter ur förundersökningar.⁵³ I utredningen, vars förslag blev gällande i juli 2001, föreslogs en bättre rätt för målsäganden att ta del av uppgifter i bl.a. LUL-utredningar. Bestämmelse återfinns idag i 35 kap. 8 § st. 2 p. 3 som ger enskild rätt att ta del av uppgifter i en LUL-utredning när denna är avslutad.

Mot bakgrund av att brottsutredningar inte sällan innehåller integritetskränkande uppgifter samt uppgifter som kan skada enskilda intressen har den skadelidande inte någon generell rätt till insyn. För att få ta del av uppgifter i avslutade brottsutredningar uppställs ett krav på att den skadelidande verkligen är i behov av de efterfrågade uppgifterna. Som exempel på godtagbara krav är att målsäganden är i behov av att få veta vem som vållat en skada för att kunna vända sig till denne med sitt anspråk eller då skadelidande vill kräva ersättning från ett försäkringsbolags som vanligen är beroende av att få upplysningar från en brottsutredning. En avvägning skall alltid ske mellan målsägandens behov av uppgifterna och motstående intressen. För att en uppgift inte skall lämnas krävs dock att det är av *synnerlig vikt* för den enskilde. Vad gäller utredningar som görs enligt LUL 31 § har det ansetts att det kan finnas större skäl att ta hänsyn till enskildas intressen än annars.⁵⁴ Har någon utredning inte inletts har målsäganden dock inte någon rätt att ta del av de uppgifter som polisen hämtar.⁵⁵

Möjligheten att ta del av en bevistalan berörs inte närmare i lagens förarbeten.⁵⁶ Att notera är att de flesta förhandlingar hålls inom stängda dörrar, vilket leder till att sekretessen består under förhandlingen.⁵⁷ Vid bevistalan avkunnas en dom som enligt OSL 43 kap. 8 § i normalfallet blir offentlig. Det finns dock möjligheter för domstolen att förordna om fortsatt sekretess enligt andra stycket. Ett förordnande av om fortsatt sekretess får inte gälla domslut eller motsvarande del av annat beslut utom i speciella undantagsfall.⁵⁸ Eftersom bevistalan i praktiken inte används är detta inte av större intresse.

---

⁵³ Ds 2000:64 s. 9, 21.

⁵⁴ Prop. 2000/01:109 s. 20.

⁵⁵ Ds 2000:64 s. 75.

⁵⁶ Prop. 2000/01:109 s. 17.

⁵⁷ Bring och Diesen, Förundersökning, s. 583.

⁵⁸ Strömberg och Lundell, Handlingsoffentlighet och sekretess, s. 58.

3 Barns och föräldrars skadeståndsskyldighet

Om ett barn skadar tredjemans person eller egendom har skadelidande olika alternativ om denne vill ha ekonomisk ersättning i form av skadestånd. I det följande avsnittet skall utredas i vilka situationer skadelidande har möjlighet att erhålla ersättning från skadevållandesidan, dvs. när barnet blir skadeståndsskyldigt, i vilka situationer en vårdnadshavare kan göras ansvarig för sitt barns handlande samt om, vad och när en ansvarsförsäkring täcker ett uppsåtligt handlande. Genom att en ny ansvarsgrund om vårdnadshavares principalansvar införts i SkL 3 kap. 5 § har skadelidande givits en möjlighet att i större utsträckning kräva vårdnadshavare på skadestånd. I förlängningen påverkar detta även försäkrings- och brotts-skaderätten. Nedan skall undersökas om principalansvaret kommer att täckas av ansvarsförsäkringen och under avsnitt 4, där en möjlig konsekvens av den nya ansvarsgrunden analyseras, berörs hur förändringen kan påverka möjligheten till ersättning från BrOM.

3.1 Barns skadeståndsansvar

Innan en person fyllt 15 år anses inte denne vara så psykiskt mogen eller ha ett så utvecklat rättsbegrepp att denne kan göras straffrättsligt ansvarig för sina handlingar. Detta utgör dock inte något hinder mot att barnet åläggs ett civilrättsligt ansvar i form av skadestånd.⁵⁹ Vid bedömningen av om skadeståndsskyldighet föreligger tillämpas inte som annars SkL 2 kap. 1 §. Sedan länge gäller särskilda regler enligt SkL 2 kap. 4 § där en skadeståndsprövning i två steg görs. Först avgörs om ett barn vållat skadan enligt mer objektiva grunder, sedan provas i vilken utsträckning det är skäligt att ålägga skadeståndsansvar.

Vid skadeståndsbedömningen för barn under 15 år är tanken att dessa generellt skall behandlas mildare än ungdomar mellan 15-18 år.⁶⁰ Dessutom särbehandlas de mycket små barn, yngre än omkring tre till fyra år, då en nedre åldersgräns för skadeståndsansvar har tillämpats i rättspraxis mot bakgrund av uttalanden i förarbetena till skadeståndslagen.⁶¹

⁵⁹ Nordlöf, Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt, s. 176.

⁶⁰ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s. 262.

⁶¹ Prop. 1972:5 s. 116. Se NJA 1977 s 186.

3.1.1 Objektiv culpabedömningen för barn under 15 år

För barn under 15 år skall en särskild oaktsamhetsbedömning göras. I motiven till SkL framgår att vållandebedömningen skall ske efter mer objektiva kriterier än för vuxna, vilket innebär att mindre vikt skall fästas vid vad ett barn insåg eller borde ha insett.⁶² Det avgörande blir inte vad man kan fordra av andra barn i den aktuella åldern utan om handlandet skulle ha ansetts oaktsamt hos en vuxen. Hade en jämförelse gjorts med andra barn skulle detta förmodligen leda till att man i de flesta fall finner att barnet inte betett sig oaktsamt, eftersom merparten av alla barn kan tänkas bete sig mer tanklöst än vuxna vilket skulle leda till att tredje man i många fall skulle bli utan ersättnings.⁶³ Möjligheten att införa denna objektiva culpabedömningen beror på att lagstiftaren kunnat ta hänsyn till de möjligheter som finns att ålägga skadeståndsskyldighet som ansvarsförsäkringen skapar. Däremot skall ansvarsförsäkringen inte påverka bedömningen av om skadeståndsskyldighet överhuvudtaget föreligger.⁶⁴

3.1.2 Jämningsmöjligheter för barn under 15 år

Genom att ett skadeståndsskyldigt barn inte betraktas som tillräknelig i samma grad som en vuxen, frisk person och dessutom, typiskt sett, har sämre ekonomi och en objektiv culpabedömning görs är det särskilt hårt att ålägga ett barn fullt skadeståndsansvar för sina handlingar. Om barn och ungdomar orsakar en skada kan skadeståndet därför sättas ned i lägen där den allmänna jämningsregeln i SkL 6 kap. 2 § inte kan åberopas, enligt SkL 2 kap. 4 §. Bestämmelsen stadgar att om någon som ännu inte fyllt 18 år vållar person- eller sakskada, denne skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden, samt övriga omständigheter.

Vad beträffar jämningsmöjligheterna tas stor hänsyn till om den unge skyddas av en eventuell ansvarsförsäkring. Har barnet ett sådant skydd förekommer inte någon nedsättning enligt denna bestämmelse. I detta fall utgår antingen fullt skadestånd eller ingenting alls.⁶⁵

---

⁶² Prop. 1972:5 s. 164.

⁶³ Sund, Tillsyn över barn, en studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt, s. 167.

⁶⁴ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s. 263.

⁶⁵ A.a. s. 265, Prop. 1972:5 s. 460 f.

Återfinns inte någon ansvarsförsäkring kan, åtminstone små barn, gå helt fria från ansvar och i allmänhet lönar det sig inte heller att föra en skadeståndstalan mot barn eftersom de inte har några pengar att betala skadestånd med.⁶⁶ Vid den skälighetsbedömning som görs om ansvarsförsäkring inte finns skall vidare hänsyn tas till "handlingens beskaffenhet". Enligt Lars-Göran Sund, författare till boken *Tillsyn över barn*, kan vid bedömningen av en handling hänsyn tas till de krav som kan ställas på ett genomsnittsbarn i samma ålder och utvecklingsgrad. På detta sätt menar Sund att ett oförsäkrat barns handlingar kan bli jämförda med det genomsnittliga för barn och att den culpanorm som, utan ett utbrett ansvarsförsäkringssystem nog hade legat närmare att få inverkan på bestämningen av skadeståndet, blir avgörande.⁶⁷ Rekvisitet handlingens beskaffenhet medger att hänsyn tas till om handlingen orsakats uppsåtligt eller ej. Uppsåtliga handlingar utesluter inte jämkning men de minskar möjligheterna för nedsättning. För mindre barn kan dock uppsåt mer peka på okynne än en verklig avsikt att skada varför jämkning då är möjlig.⁶⁸ Även ålder och utvecklingsgrad har stor betydelse för skälighetsbedömningen, större krav ställs ju äldre barnet är. Vid god ekonomi kan ett barn dock få betala ett fullt skadestånd och jämningsmöjligheterna är också framförallt till för betydande skador, där skadeståndsskyldigheten annars kan bli betungande. Avslutningsvis skall påtalas att jämkning enligt den allmänna jämningsregeln i SkL 6 kap. 2 § i princip inte är utesluten när 2 kap. 4 § är tillämplig, men kan antas sakna praktisk betydelse.

3.2 Vårdnadshavares skadeståndsansvar

3.2.1 Vårdnadshavarens ansvar enligt FB 6 kap. 2 § och SkL 2 kap. 1 §

Vårdnadshavare har sedan länge haft ett självständigt ansvar för oaktsam underlåtenhet att utöva uppsikt över sina barn. Ansvaret följer av den allmänna regeln i SkL 2 kap. 1 § medan aktsamhetskravet återfinns i FB 6 kap. 2 § st. 3. Det nuvarande stadgandet i FB, som tillkom år 1993, föreskriver att vårdnadshavare skall svara för att barn står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas i syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan. I boken *Skadeståndsrätt* skriver författarna att man genom aktsamhetskravet i FB 6 kap. 2 § har

⁶⁶ Bengtsson och Strömbäck, *Skadeståndslagen*. En kommentar, s. 64 f.

⁶⁷ Vad som skall anses vara ett normalt handlande av ett genomsnittligt barn kan dock vara svårt att fastställa. Se nedan avsnitt 4.

⁶⁸ Sund, *Tillsyn över barn*. En studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt, s. 169 f.

skärpt det ansvar vårdnadshavare sedan tidigare hade och som stöddes på allmänna skadeståndsrättsliga principer. Vårdnadshavarnas ansvar är sedan år 1993 därför stängare än det allmänna culpaansvaret och gäller mer allmänna brister i uppsikt.⁶⁹ Åsikten har dock inte fått stå oemotsagd. Anders Agell skriver i *Föräldrars skadeståndsansvar. En översikt över ett lagstiftningsarbete* att ändringen onekligen utgjorde en språklig precisering av föräldrarnas tillsynsplikt i förhållande till vad man tidigare hade kunnat utläsa ur lagstiftningen. Trots detta menar Agell att föräldrarnas skadeståndsansvar inte principiellt påverkats genom lagändringen eftersom man redan tidigare hade en skyldighet att hindra barn från skadegörande handlingar.⁷⁰

Vårdnadshavares skadeståndsskyldighet är inte beroende av om barnet är ersättningsskyldigt. Har ett barn orsakat en skada genom en olyckshändelse och därför inte är skadeståndsskyldig, kan vårdnadshavaren trots detta bli skadeståndsskyldig om denne uppsåtligt eller av oaktsamhet brustit i sin plikt att se till att barnet står under uppsikt.⁷¹ Det är dock den skadelidande som i detta samt i övriga fall har att visa att den tillsynspliktige oaktsamt underlåtit att fullgöra tillsynen över barnet och att det är underlåtenheten som orsakat skadan – något som i ett flertalet fall visat sig vara svårt för skadelidande att bevisa. Sund anser att det kan ifrågasättas om inte beviskraven vid orsakandet bör vara mildare vid underlåtenhet att utöva tillsyn över barn.⁷² Det skall dock påpekas att föräldrars ansvar för sina barns skadevållande handlingar vid bristande tillsyn inte genererat särskilt många prejudikat. Anledningen till detta kan bara spekuleras i. Enligt Mårten Schultz, docent i skadeståndsrätt, skulle det kunna bero på att reglerna är så effektiva att de inte leder till tvister eller helt enkelt för att föräldrarna frivilligt betalar för sina barns skadeståndsskyldighet.⁷³

3.2.2 Vårdnadshavarens principalansvar

3.2.2.1 Historia

Frågan om föräldrars principalansvar har varit på tapeten från och till under skadeståndslagens tid. Redan vid införandet av vår nuvarande skadeståndslag diskuterades möjligheten att ålägga vårdnadshavare, ett som man då kallade det, objektivet ansvar. Något strikt ansvar infördes dock inte eftersom man i propositionen ansåg att ersättningsbehoven i samhället i

⁶⁹ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s. 268 f.

⁷⁰ Agell, Föräldrars skadeståndsansvar, betraktelser över ett lagstiftningsarbete, s. 9 f.

⁷¹ Prop. 2009/10:142 s. 14.

⁷² Sund, Tillsyn över barn, en studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt, s. 240 ff.

⁷³ Schultz, SvJT 2010 s. 200

första hand borde lösas av ersättningsanordningar, såsom försäkringar, istället för genom skadestånd. Man ansåg att ansvarsförsäkringen i praktiken ledde till samma resultat som det strikta ansvaret, vilket gjorde att man ville låta ansvarsförsäkringen verka vid skador som orsakats av barn och ungdom.⁷⁴

Den ökade ungdomsbrottsligheten gjorde dock att Brå år 1987 på Justitiedepartementets uppdrag tillsatte en arbetsgrupp för att återigen undersöka möjligheten att skärpa föräldrarnas skadeståndsskyldighet för sina barns brottsliga handlingar.⁷⁵ Rapporten mynnade ut i Brå-PM 1990-1 *Barnens brott och föräldrarnas ansvar* där man föreslog att ett strikt ansvar skulle åläggas föräldrarna. Arbetsgruppen var av uppfattningen att föräldrarna var de som bäst kunde förebygga avvikande beteenden bland unga och ansåg därför att behovet av att klargöra föräldrarnas rättigheter och skyldigheter var stort. Regeln om strikt ansvar skulle gälla skadeståndsgrundande handlingar av ett barn upp till 18 år, dvs. handlingar som varit uppsåtliga och vårdslösa. Avsikten med förslaget var att nå en förebyggande effekt varför detta ansvar inte skulle täckas av ansvarsförsäkringen. Man valde dock att begränsat skadeståndsansvar till en femtedel av basbeloppet.⁷⁶

Rapporten tilldrog sig stor massmedial uppmärksamhet men slutresultatet blev inte att ett strikt föräldraansvar infördes. Istället valde man att skärpa vårdnadshavarnas ansvar genom det ovan påtalade tillägget till FB 6 kap. 2 §.⁷⁷

3.2.2.2 Vårdnadshavares principalansvar enligt SkL 3 kap. 5 §

Den 1 september 2010 trädde dock en bestämmelse i kraft som reglerar vårdnadshavares principalansvar, med vilket avses ansvar för annans vållande.⁷⁸ Bestämmelsen som återfinns i SkL 3 kap. 5 § stadgar att en förälder som har vårdnaden om ett barn skall ersätta personskada och sakskada som barnet vållar genom brott samt skada på grund av att barnet kränker någon annan på sätt som anges i SkL 2 kap. 3 §. Ansvaret är begränsat till en femtedel av prisbasbeloppet för båda vårdnadshavarna gemensamt. Den nya ansvarsformen är tänkt att komplettera det redan gällande skadeståndsansvaret som vårdnadshavare har till följd av bristande uppsyn. Om en vårdnadshavare redan ansvarar på grund av egen vårdslöshet skall inte principalansvaret tillämpas, eftersom det förra är ett beloppsmässigt obegränsat ansvar.⁷⁹

⁷⁴ Prop. 1972:5 s. 170 f.

⁷⁵ Agell, Föräldrars skadeståndsansvar, betraktelser över ett lagstiftningsarbete, s. 1.

⁷⁶ Brå-PM 1990-1, Barnens brott och föräldrarnas ansvar, s. 110 ff.

⁷⁷ Agell, Föräldrars skadeståndsansvar, betraktelser över ett lagstiftningsarbete, s 1f.

⁷⁸ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2006) s. 151.

⁷⁹ Prop. 2009/10:142 s. 1.

Bestämmelsen om föräldrars principalansvar infördes mot bakgrund av en önskan att uppnå det kriminalpolitiska målet att minska brottsligheten i Sverige. Ett sådant mål kräver en bred satsning inom många delar samhället, varav insatser på området för ungdomsbrottslighet ansågs vara en del.⁸⁰ I propositionen uttalas att den allmänna uppfattningen är att ungdomsbrottsligheten både blivit vanligare och grövre, något som är ett oroväckande tecken på framtida sociala problem för samhället i stort. För att uppnå de kriminalpolitiska målen om minskad brottslighet och ökad trygghet ansågs det därför viktigt att stävja dagens omfattande ungdomskriminalitet, bl.a. genom insatser för att förhindra att ungdomarna fortsätter in i en vanekriminell livsstil.⁸¹ Ungdomskriminalitet är ett komplext område och en mängd faktorer påverkar barnens risk för att begå brott och senare hamna i vanekriminalitet. I propositionen dras slutsatsen att barns och ungdomars familjesituation i hög grad påverkar risken för ungdomsbrottslighet, varför ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare skulle kunna ha en preventiv effekt och dessutom ge föräldrarna ett incitament att skapa sig en ökad insyn i barnens liv och att reagera mer konsekvent på antisocialt beteende.⁸² Lagstiftaren anför att det även på ett allmänt plan finns skäl att skärpa skadeståndsansvaret eftersom kostnaderna som barnet orsakar måste bäras av någon. I valet mellan olika ansvarsbärare ansågs det rimligt att även föräldrarna skulle bära någon form av ekonomiskt ansvar för skador som deras barn orsakar.

3.2.2.3 Ansaret kopplat till barns brottsliga beteende

Föräldrarnas principalansvar innebär att det har införts en ny ansvarsgrund i svensk rätt vilket gör att man i propositionen fäster vikt vid vilken typ av skador och ansvarsgrunder som principalansvaret skall omfatta eftersom en ny ansvarsgrund kan få konsekvenser i samhället som är svåra att förutse och överblicka. Eftersom syftet med lagändringen är att stävja ungdomskriminaliteten ansågs det självklart att principalansvaret borde omfatta skador orsakades genom just *brott*, medan exempelvis skador till följd av barns vårdslöshet i samband med lekar uppenbarligen inte inverkar på kriminaliteten och därför inte var nödvändiga att omfatta. En diskussion fördes om ansvaret antingen skulle omfatta uppsåtliga skador eller skador genom brott. Man kom dock fram till att ett ansvar för brott torde vara den bästa lösningen mot bakgrund av att en ungdom kan göra sig skyldig till ett uppsåtligt brott i kombination med ett vållandebrott och att det kan leda till praktiska problem om föräldrarna

---

⁸⁰ Ds 2009:42 s. 11.

⁸¹ Prop. 2009/10:142 s. 8, 20 ff.

⁸² A. prop. s. 22 f.

endast svarar för det uppsåtliga brottet vid avgörande av hur stor del av skadeståndet som avser de uppsåtliga skadorna.

3.2.2.4 Solidariskt ansvar vid person- och sakskada samt kränkningersättning

De brott som omfattas av principalansvaret är som nämnts sak- och personskada samt kränkningersättning, eftersom dessa ersättningstyper är vanliga vid de karaktäristiska ungdomsbrotten. Personskador utgörs av fysiska och psykiska skador som kan uppkomma på människokroppen. Det kan röra sig om allt från sår och hjärnskador till sjukdomar och chocktillstånd. Sakskador är fysiska skador på fast egendom och lösa föremål såsom sönderslagna saker, brunna byggnader och lösören, repad lackering på bilar samt fläckade kläder.⁸³ Även förlust av egendom – både permanent och tillfälligt – samt etniska förändringar som påverkar utseendet på ett föremål, men inte dess användbarhet behandlas som en sakskada.⁸⁴

Med kränkningersättning avses enligt SkL 2 kap. 3 § en ersättning som utgår då någon allvarligt har kränkt någon annan genom brott som innefattar angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära. Det är inte den skadelidandes upplevelser som utlöser rätten till ersättning utan kränkningen som sådan. Kränkningersättningen bestäms därför huvudsakligen på objektiva grunder som baserar sig på schabloner. Utgångspunkten för bestämmandet av den schabloniserade kränkningersättningen är en skönsmässig bedömning, baserad på rådande etiska och sociala värderingar.⁸⁵ Kränkningersättningen förutsätter inte, såsom vid personskador, att en medicinskt påvisbar psykisk skada föreligger utan ersättningen utgår för ideell skada.⁸⁶ Syftet med kränkningersättningen är att lindra verkningarna av ett brott och ge den skadelidande en möjlighet att förändra sin livssituation. Ersättningen är även tänkt att ge den skadelidande upprättelse för den förnedrande behandlingen som denne varit utsatt för.⁸⁷

Vid brott åvilar skadeståndsansvaret både barnet och dess vårdnadshavare solidariskt. En fråga som inte berörs i propositionen är dock om vårdnadshavarna kan vara ensamt ansvariga enligt SkL 3 kap. 5§. Mot bakgrund av att jämningsmöjligheterna för barn enligt 2 kap. 4 § är större än enligt 6 kap. 2 § och att ett skadestånd kan jämkas trots uppsåt torde detta vara möjligt. Om det finns två vårdnadshavare är båda, var för sig, skadeståndsansvarig för skadan och en skadelidande kan kräva ut hela beloppet från den ene vårdnadshavaren. Det solidariska

⁸³ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010) s. 105.

⁸⁴ Bengtsson och Strömbäck, Skadeståndslagen. En kommentar, s. 291.

⁸⁵ Prop. 2000/01:68 s. 51 f.

⁸⁶ Brottsoffermyndighetens referatsamling, s. 11.

⁸⁷ Fredriksson och Malm, Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen, s. 63.

skadeståndsansvar följer redan av SkL 6 kap. 4 § varför någon lagändring inte ansågs vara nödvändig.⁸⁸

3.3 Ersättning från ansvarsförsäkring

Reglerna om försäkring har ett nära samband med den utomobligatoriska skadeståndsrätten. Det rör sig om två sätt att ersätta en uppkommen skada; det enda genom avtal och det andra i princip oberoende av avtalsförhållanden. Ansvarsförsäkringen, vilken ingår som en beståndsdel i hemförsäkringen, har som primär funktion är att ge skadevållaren skydd samtidigt som den förbättrar möjligheten för den skadelidande att erhålla skadestånd. Försäkringen är därför av stor praktisk betydelse för både skadevållande och skadelidande då ersättningsskyldighet för en skada uppstått och det är välkänt att skadeståndsrätten allmänt sett påverkas av möjligheterna till ansvarsförsäkring.⁸⁹ Förvisso skall ett innehav av ansvarsförsäkring inte påverka bedömningen av *om* skadeståndsskyldighet föreligger, men då en ansvarsförsäkring finns kan detta påverka skadeståndets belopp eftersom någon jämkning inte kommer att ske. Vid bestämmande av skadestånd för person- och sakskador tas således hänsyn till verkan av försäkringar på den skadevållarens sida och den moderna tendensen är att utsträcka skadeståndsansvaret med hänvisning till ansvarsförsäkringen. I de fall ansvarsförsäkring saknas för skadevållaren hänvisas till jämningsreglerna i SkL.⁹⁰

3.3.1 Möjligheten att försäkra ett brottsligt beteende

En ansvarsförsäkring återfinns i alla de försäkringsvillkor jag tagit del av och skiljer sig överlag inte åt mellan de olika försäkringsbolagen.⁹¹ Trots att ansvarsförsäkringens funktion är att ge försäkringstagaren skydd täcker den inte fullt ut skadevållarens ersättningsansvar. Förvisso är undantagen i privatpersoners ansvarsförsäkring få och mestadels av begränsad

---

⁸⁸ Prop. 2009/10:142 s. 29 ff.

⁸⁹ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s. 120.

⁹⁰ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s. 185, 357.

⁹¹ Jmf. Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 112.

betydelse, med undantag från bestämmelsen om att ersättning inte utgår när försäkrings-tagaren uppsåtligt framkallat försäkringsfallet enligt FAL 4 kap. 5 §.⁹²

Ett viktigt undantag i begränsningen återfinns dock för barns skadeståndsskyldighet på grund av uppsåtligt framkallade försäkringsfall. Barns uppsåtliga handlande får enligt den tvingande bestämmelsen i FAL 4 kap. 9 § inte föranleda någon reducering av försäkringsersättningen om skadevällaren var under 12 år vid skadetillfället. Att tillämpa nedsättningsreglerna enligt FAL 4 kap. 5 § för barn har ansetts leda till oskäliga resultat samtidigt som det är otillfredsställande att låta ett självständigt handlande av en person under 12 år gå ut över den försäkrade enligt identifikationsbestämmelserna.⁹³ Mot bakgrund av reglerna i FAL har skadelidande därför relativt goda chanser att erhålla ersättning från barnets ansvarsförsäkring då skadevällaren är under 12 år. Det bör dock beaktas att kränkningersättning troligen inte utgår från ansvarsförsäkringen, som uttryckligen endast täcker sak- och personskador.

Beaktas bör också att omkring tre procent av den svenska befolkningen saknar en hemförsäkring och att andelen som innehar försäkring varierar beroende på socioekonomisk status.⁹⁴ I de fall någon ansvarsförsäkring inte finns har skadelidande endast den osäkra rätten mot den skadeståndsskyldige, eftersom ansvarsförsäkringen juridiskt sett är konstruerad som ett skydd för försäkringshavarna.⁹⁵ Är skadevällaren dessutom över 12 år täcker inte ansvarsförsäkringen ett uppsåtligt agerande, varför det är av intresse att undersöka hur försäkringsbolagen gör sin uppsåtsbedömning då skadevällaren är över 12 – men under 15 år .

3.3.1.1 Försäkringsbolagens bedömning av uppsåtsfrågan för barn mellan 13-15 år.

Försäkringen gäller således uppsåtligt agerande för barn upp till 12 år. För barn över denna ålder och upp till 15 år gäller inte försäkringen vid ett uppsåtligt beteende och eftersom straffmyndighetsåldern ännu inte uppnåtts är det försäkringsbolagen själva som tvingas ta ställning till om barnet agerat uppsåtligt och om ersättning skall utbetalas från ansvarsförsäkringen.

Enligt den skadehandläggare jag talar med på if försäkringar verkar uppsåtsbedömningen inte vara något som vållar dem några större problem, man gör en bedömning som i alla andra fall. Förvisso finns det inget domstolsutslag i det enskilda fallet och generellt sett mindre utredning, men de försöker ta in så mycket uppgifter som möjligt som man sedan grundar sitt avgörande på. I slutändan är det ungefär lika ofta som man anser att barnet haft uppsåt som att

⁹² A.a. s. 113.

⁹³ Prop. 1979/80:9 s. 81.

⁹⁴ Statistiska centralbyrån, rapport 104, Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002, s 160ff.

⁹⁵ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s. 192.

denne inte haft det.⁹⁶ Skaderegleraren på Folksam säger att dessa fall inte är svårare att reglera än andra, men att vållandebedömningen generellt sett är mycket svår att göra. För att avgöra frågan får man ta in det material som finns och bedöma situationen utefter skadeståndsrättslig praxis.⁹⁷ På Moderna försäkringar gör man samma bedömning som för vuxna skadevällare. Hur man väljer att se på händelseförloppet är dessutom relaterat till skadans art. Handlar det exempelvis om ungdomar som bränt ner en skola eller liknande är det självklart att man bedömer skadan som uppsåtligt orsakad medan de ser lite mildare på ett bråk i skolan.⁹⁸ Hos Trygg-Hansa tar man, liksom hos övriga försäkringsbolag, in de uppgifter som finns och kommer självklart i somliga fall fram till att uppsåt förelegat.⁹⁹ Även skadehandläggaren på Länsförsäkringen har svårt att se problematiken i fallet.¹⁰⁰

3.3.2 Kommer principalansvaret omfattas av ansvarsförsäkringen

En aktuell fråga att ta ställning till i samband med att möjligheten för skadelidande att erhålla ersättning från skadevällaren är om ansvarsförsäkringen täcker föräldrarnas principalansvar. Läser man försäkringsbolagens villkor framstår det som att principalansvaret idag omfattas av ansvarsförsäkringen. Ansvarsförsäkringen är en allriskförsäkring och för att SkL 3 kap. 5 § inte skall omfattas av försäkringen krävs att försäkringsbolaget kan föra in principalansvaret under något av de undantag som uppställs i försäkringsvillkoren. Vad gäller undantagen för uppsåtligt framkallande av försäkringsfall används terminologin ”du”. Eftersom det inte är föräldrarna som orsakat en skada uppsåtligen krävs det att identifikationsreglerna är tillämpliga på ansvarsförsäkringen. I villkorens identifikationsregler står dock ”om du inte uppfyller säkerhetsföreskrifter eller annat åliggande” samt med dig jämföras ”din make, sambo eller annan familjemedlem när den försäkrade egendomen utgör gemensam bostad eller bohag i sådan bostad”, vilket klart tyder på att ansvarsförsäkringen inte är den som åsyftas och att någon identifikation inte skall ske i detta fall. Även reglerna i FAL 4 kap. 8 § utesluter identifikation, varför slutsatsen måste bli att ansvarsförsäkringen täcker principalansvaret om några andra villkor inte ställs upp i försäkringsvillkoren.

⁹⁶ Karin Karlsson, handläggare ansvarsskador, överfall på If försäkringar, 9/11-10

⁹⁷ Fredrik Nodin, Skadereglerare ansvarsförsäkring, Folksam, 23/11-10

⁹⁸ Markus Ranheimer Östner, Skadereglerare Moderna försäkringar, 26/11-10

⁹⁹ Maria, Sjöborg Wiksten, Skadereglerare Trygg-Hansa, 26/11-10.

¹⁰⁰ Lars Gunnarsson, handläggare ansvarsförsäkring, Länsförsäkringar, 23/11-10

Frågan är dock hur försäkringsbolagen ställer sig till frågan om principalansvaret kommer att ersättas av ansvarsförsäkringen framöver. Hos if skadeförsäkringar har man ännu inte prövat något fall, men man kommer troligen att skriva in i försäkringsvillkoren att principalansvaret inte kommer att täckas av ansvarsförsäkringen eftersom man inte vill ersätta ett brottsligt beteende.¹⁰¹ Inte heller hos Folksam har något ärende prövats och hur det blir framöver är svårt att svara på. Troligen kommer de att införa ett villkor i försäkringen att principalansvaret inte ersätts.¹⁰² Att principalansvaret inte ersätts av Folksam framgår dock konkret av ett försäkringsbesked från bolaget från 2010-09-22, som uttryckligen stadgar att SkL 3 kap. 5 § inte omfattas av ansvarsförsäkringen. Hos Moderna försäkringar har man inte heller prövat ärendet.¹⁰³ Frågan i dagsläget är om man redan idag kan utesluta principalansvaret från ansvarsförsäkringen eller om man måste skriva in nya villkor. Det som talar emot att det inte redan idag omfattas är att det inte är försäkringstagaren själv som orsakat skadan och att man troligen inte kan använda sig av identifikationsreglerna. I framtiden kommer dock principalansvaret med största säkerhet inte täckas av deras ansvarsförsäkring eftersom detta skulle underminera lagstiftarens syfte med bestämmelsen. En skadereglerare på försäkringsbolaget Trygg-Hansa uppger däremot att hon personligen tror att vårdnadshavares principalansvar skulle kunna komma att ingå i deras ansvarsförsäkring eftersom det finns ett skyddsintresse.¹⁰⁴

Det skall noteras att det har varit svårt att få företrädare från försäkringsbolagen att besvara frågan huruvida principalansvaret skall omfattas av ansvarsförsäkringen och ingen som jag har talat med har heller gett någon uttömmande förklaring till varför man troligen kommer att föra in nya bestämmelser i försäkringsvillkoren som exkluderar principalansvaret. En möjlig förklaring till försäkringsbolagens avvaktande attityd kan vara att de väntar ut varandra. Så vitt jag kan förstå finns det dock ingen anledning för försäkringsbolagen att täcka vårdnadshavarnas principalansvar. Detta skulle leda till att försäkringsbolagen behöver betala ut ersättning för person- och sakskador i större utsträckning än förut. Ansvarsförsäkringen täcker all skadeståndsskyldighet som uppkommer till följd av person- eller sakskador, medan överfallskyddet endast ersätter vid vissa specifika brott. Det är som framkommit dock inte troligt att någon kränkning ersättning skulle behöva betalas ut från ansvarsförsäkringen, trots att det rör sig om ett brottsligt agerande från barnet eller ungdomens sida.

¹⁰¹ Karlsson, Karin, Handläggare ansvarsskador samt överfall, If försäkringar, 9/11-10

¹⁰² Fredrik Nodin, skadereglerare ansvarsförsäkring, 23/11-10

¹⁰³ Markus Ranheimer Östner, skadereglerare Moderna försäkringar, 26/11-10

¹⁰⁴ Maria, Wiksten Sjöborg, Skadereglerare Trygg-Hansa, 26/11-10.

Enligt försäkringsvillkoren ersätts uttryckligen person – och sakskador, vilket i mitt tycke inte torde omfatta kränkningersättning enligt SkL 2 kap. 3 § eftersom det rör som en om annan skadetyp. En fantasifull försäkringstagare skulle möjligen kunna hävda att kränkningersättningen omfattas av detta, men det är dock något som försäkringsbolaget skulle motsätta sig och ännu har de inte betalat ut kränkningersättning från ansvarsförsäkringen.¹⁰⁵ Att inkludera principalansvaret i ansvarsförsäkringen skulle trots att kränkningersättningen inte omfattas innebära ökade kostnader för försäkringsbolagen, vilket skulle medföra att nuvarande premiesättning inte motsvarar risken enligt ekvivalensprincipen.¹⁰⁶ Att försäkringstagarna är villiga att erlægga en högre premie för att täcka principalansvaret har jag svårt att se och kommer nedan utgå ifrån att den nya ansvarsgrunden inte täcks av ansvarsförsäkringen.

3.3.2.1 Konsekvenser av att principalansvaret inte omfattas av ansvarsförsäkringen

Att principalansvaret inte kommer att omfattas av ansvarsförsäkringen kommer inte att få några större konsekvenser för vårdnadshavarna då gärningsmannen är under 12 år, eftersom deras handlande alltid omfattas av ansvarsförsäkringen, med undantag från kränkningersättningen.¹⁰⁷ Som kommer att utvecklas nedan, under avsnitt 4, bör det inte heller bli några större konsekvenser för vårdnadshavarna då barnet är 12, men under 15 år. Bedömer försäkringsbolaget att barnets handlande varit uppsåtligt lär ändock en civilrättslig talan behöva väckas för att vårdnadshavarna skall kunna åläggas skadeståndsansvar med SkL 3 kap. 5§ som grund.

Möjligheten finns dessutom att vårdnadshavare skulle kunna gå runt att principalansvaret inte täcks av ansvarsförsäkringen, genom att hävda att de genom vårdslöshet underlåtit att hindra barnet från att utföra den skadevällande handlingen. I detta fall kommer ansvarsförsäkringen troligen att täcka eftersom det är vårdnadshavaren själv som agerat vårdslöst enligt SkL 2 kap. 1 §.¹⁰⁸ Eftersom vårdnadshavarna i dessa fall svarar för sin egen culpa är det dock nödvändigt att först avgöra om det finns ett orsakssamband mellan föräldrarnas agerande och den skada barnet orsakat. Frågan är också om ersättningsbeloppen blir desamma som vid en brottsskada. Jag vill dock hävda att den ersättning som föräldrarna ansvarar för och som täcks av ansvarsförsäkringen bör vara desamma eftersom föräldrarna, som ovan framkommit, skall svara beloppso begränsat för den skada som deras barn orsakat.

¹⁰⁵ Markus Ranheimer Östner, skadereglerare moderna försäkringar, 26/11-10.

¹⁰⁶ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 28, 42.

¹⁰⁷ Jmf Agell, Föräldrars skadeståndsansvar. Beträktelser över ett lagstiftningsärende, s. 18.

¹⁰⁸ Jmf A.a. s. 4.

4 Straffrättsliga prövningar av barns handlingar

Omfattande kritik riktades mot förslaget att införa ett principalansvar för vårdnadshavare och det var osäkert om det skulle föranleda lagstiftning.¹⁰⁹ Det ligger utanför denna framställning att närmare beröra den kritik som framfördes – nedan skall endast en konsekvens av bestämmelsen analyseras mer i detalj. I korthet skall dock nämnas att flera tunga remissinstanser, såsom Riksåklagaren vid Åklagarmyndigheten, Sveriges advokatsamfund, Justitiekanslern och Riksdagens ombudsmän ställde sig negativa till ett införande av ett principalansvar för vårdnadshavare. Generellt sett menade remissinstanserna i sina invändningar att det inte finns något empiriskt stöd för att ett principalansvar skulle ha någon preventiv effekt, särskilt eftersom det är mycket svårt att kontrollera vad ungdomar gör utanför det egna hemmet. Vidare pekade flera remissinstanser på att förslaget skulle kunna få svåra konsekvenser för en familj med redan dålig ekonomi.¹¹⁰ Vad som dock inte uppmärksammades i någon större utsträckning vare sig i propositionen eller i remissvaren, och som därför är intressant att närmare utreda, är att bestämmelsen om vårdnadshavares principalansvar kan leda till att den straffrättsliga skuldfrågan i större utsträckning än tidigare kan behöva prövas i fall där barn är skadevällare. Ett rättsligt ställningstagande kan behöva göras gällande om ett barn begått ett brott till följd av sitt handlande. Förklaringen bygger på vad som ovan återgetts, men låt mig trots detta kort förklara varför denna problematik kan uppstå.

I Sverige är straffbarhetsåldern enligt BrB 1 kap. 6 § 15 år och begår ett barn ett brott innan denne uppnått straffbarhetsåldern kan någon påföljd inte utdömas. Eftersom någon påföljd inte kan utdömas finns det inte någon straffprocessuellt motiv att driva en förundersökning. Enligt LUL 31 § kan en utredning inledas av olika anledningar, syftet med denna utredning är dock inte att avgöra huruvida den unge haft uppsåt till brottet. Även enligt LUL 38 § kan en bevistalan i vissa fall inledas, men i praktiken används detta inte. Trots att barn under 15 år inte kan dömas till påföljd kan de göras civilrättsligt ansvariga för sina gärningar i form av skadestånd. Detta har tidigare inte lett till några större problem eftersom man inom skadeståndsrätten främst laborerar med vållandebegreppet samt använder sig av en objektiv culpabedömning.¹¹¹ Någon utredning huruvida barnet haft uppsåt till handlandet eller agerat

¹⁰⁹ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s 268.

¹¹⁰ Se exempelvis Justitiekanslerns remissyttrande 2009-12-21, dnr 6220-09-80 samt riksåklagarens remissyttrande 2009-12-18, dnr ÅM-A 2009/1303.

¹¹¹ Bengtsson och Strömbäck, Skadeståndslagen. En kommentar, s 45.

straffrättsligt oaktsamt har sällan behövt göras i domstol eftersom möjligheten för skadelidande att väckta talan för att exempelvis erhålla kränkningersättning endast undantagsvis utnyttjats.¹¹² Sedan den 1 september återfinns dock den nya bestämmelsen i SkL om vårdnadshavares principalansvar. Den nya ansvarsgrunden är beroende av om barnet gjort sig skyldig till ett brott. Trots att det kriminalpolitiska syftet med bestämmelsen troligen är att komma åt ungdomsbrottsligheten för straffmyndiga uppställs inte någon åldersgräns i lagstiftningen eller i lagens förarbeten.

Låt exempelvis säga att en 8-årig pojke har fått tag i en sprayburk med vilken han förstör fasaden på en villa. Eftersom pojken är under 12 år täcks skadeståndsanspråket av ansvarsförsäkringen enligt FAL 4 kap. 9 §, oavsett om pojken haft uppsåt eller ej. Idag saknar dock omkring tre procent av Sveriges befolkning hemförsäkring.¹¹³ De riskfaktorer som finns tyder dessutom på att de barn som agerar utefter ett normbrytande beteende och gör sig skyldiga till brott, befinner sig i socioekonomiskt utsatta grupper. Många bor i hyreshus i problemfyllda bostadsområden och ett flertal är av utländsk bakgrund.¹¹⁴ Samtidigt är det dessa grupper som i flera fall saknar hemförsäkring, och den däri inbakade ansvarsförsäkringen.¹¹⁵ I denna situation kan problem uppstå. Som skadelidande lönar det sig sällan att väcka en skadeståndstalan mot ett barn som många gånger saknar tillgångar och de kan då vara enklare att få sin skada ersatt genom att kräva barnets vårdnadshavare på ersättning och därför påstå att den 8-årige pojken hade uppsåt till sin handling och därför skall ha gjort sig skyldig till det *brottsliga* beteendet skadegörelse enligt BrB 12 kap. 1 §. Genom detta förfarande skulle nämligen även vårdnadshavarna ansvara tillsammans med barnet upp till en femtedels prisbasbelopp enligt SkL 3 kap. 5 §. Situationen kan också uppstå att ett barn under 12 år gör sig skyldig till ett sådant brott att kränkningersättning skall utbetalas. Eftersom ansvarsförsäkringen inte ersätter detta skulle det även i detta fall kunna vara av värde för ett brottsoffer att fastslå barnets uppsåt. I Sverige kan alla, oavsett ålder och mognad, göra sig skyldiga till brott och det finns därför en principiell möjlighet att också pröva det brottsliga handlandet, trots att pojken är mycket ung. En motsvarande situation kan avslutningsvis uppstå om exempelvis en 13-åring slår en kamrat. Bedömer försäkringsbolaget att 13-åringen handlat uppsåtligt, vilket är relativt vanligt, kommer någon ersättning från ansvars-

¹¹² Redan före lagändringen förelåg således problematik eftersom kränkningersättning förutsätter brott. Man har därför i olika sammanhang behövt ta ställning till barns brottsliga beteende, som kommer framgå nedan exempelvis från BrOM:s sida. Även försäkringsbolag har som framkommit redan tidigare haft att ta ställning till barns uppsåtliga beteende.

¹¹³ Statistiska centralbyrån, rapport 104, Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002, s 160ff.

¹¹⁴ Andershed och Andershed, Normbrytande beteende i barndomen, s 52, 94, 112 ff.

¹¹⁵ Statistiska centralbyrån, rapport 104, Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002, s 160ff.

försäkringen inte utgå eftersom 12-årsgränsen passerats. Även i denna situation kan det vara mer fördelaktigt för skadelidande att luta sig mot SkL 3 kap. 5 §. Fråga uppkommer dessutom om en civilrättslig talan måste väckas även i detta fall eller om försäkringsbolagets uppsåtsbedömning blir avgörande.

I propositionen utgår man ifrån att bestämmelsen om föräldrars principalansvar inte kommer att ha någon större inverkan på barn under 15 år, eftersom möjligheten att väcka talan för kränkningersättning tidigare sällan utnyttjats.¹¹⁶ Även Per Rubing, chef på BrOM, uttrycker en *förhoppning* om att det inte skall bli vanligare att en civilrättslig talan väcks för att fastställa huruvida det rört sig om ett brottsligt beteende eller inte. Eftersom vårdnadshavare endast ansvarar upp till en femtedels prisbasbelopp tror inte han att många kommer väcka denna typ av talan eftersom det skulle kosta mer än det smakar. Att antalet civilrättsliga processer inte kommer att öka kan dock inte förutsättas, särskilt med tanke på att kränkningersättningen endast utgår vid ett fåtal brott som är typiska för barn, och exempelvis Sund har tidigare gett uttryck för uppfattningen att det skulle kunna leda till ett större antal processer om ett föräldraansvar knyts till uppsåt eller vållande.¹¹⁷

Dessutom kan ytterligare ett problem uppstå. Trots att Rubing menar att det inte vore konstigt om skadelidande väljer att inte väcka en skadeståndstalan antyder han att skadelidande i vissa fall kanske kommer att bli tvingade till detta för att bibehålla möjligheten att få brottsskadeersättning. Även i sitt yttrande över departementspromemorian framhåller BrOM att den nya bestämmelsen skulle kunna komplicera möjligheten att få brottsskadeersättning då gärningsmannen är under 15 år. Anledningen är att ersättning från myndigheten endast utgår i den mån de inte finns *några andra ersättningsmöjligheter* (jmf 6 § BrL). När ett ärende aktualiseras hos BrOM kan reglerna om principalansvar därför medföra att myndigheten i större uträkning än tidigare måste ställa krav på att den skadelidande först skall föra en civilrättslig skadeståndstalan i domstol för att få en prövning om skadeståndsskyldigheten föreligger på grund av brott.¹¹⁸ Föreligger ett brott skall även vårdnadshavarna krävas på ersättning för en femtedel av prisbasbeloppet innan brottsskadeersättning utges från BrOM. Från BrOM:s sida vet man ännu inte hur man skall agera eftersom det inte finns något svar på detta i praxis. Förhoppningen är att man kan lösa problemet genom den nämnd som enligt BrL 13 § avgör frågor av principiell betydelse när frågan väcks. I sitt remissvar menar BrOM

¹¹⁶ Prop. 2009/10:142 s. 38 f.

¹¹⁷ Sund, En studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt, s. 328.

¹¹⁸ Remissvar brottsoffermyndigheten 2009-12-21, Dnr 9844/2009 aktbilaga 3, s. 1.

att de negativa konsekvenserna möjligen skulle kunna förhindras genom en förändring av BrL 6 §.¹¹⁹ Detta är dock något som man i propositionen inte anser vara nödvändigt i dagsläget eftersom man anser att det saknas tillräckliga underlag att föreslå lagändringar för att avvärja risken att skadelidande måste visa att det inte finns en vårdnadshavare som kan betala skadeståndet.¹²⁰

Mot bakgrund av vad som ovan påtalats kan det följaktligen inte uteslutas att lagändringen kan komma att leda till att barns brottsliga beteende kommer att behöva prövas i större utsträckning, varför ett flertal frågor kan vara av intresse att undersöka. Vilka problem finns då man skall fastställa ett barns brottsliga beteende då det inte finns någon vägledande praxis, kan ett barn ha uppsåt till sitt handlande och hur skall man hantera oaktsamhetsbrotten?

4.1 Problematiken med att fastställa ett barns brottsliga beteende

4.1.1 En objektiv eller subjektiv oaktsamhetsbedömning?

Vårdnadshavare skall enligt SkL 3 kap. 5 § svara för barns brottsliga handlande, vilket innebär att även oaktsamhetsbrott inkluderas. I propositionen berörs inte hur culpabedömningen för barns vållande skall göras.

Som framkommit görs inom skadeståndsrätten en objektiv culpabedömning för barn under 15 år vid fastställande om deras beteende skall anses oaktsamt, eftersom man velat täcka in fler skador under ansvarsförsäkringen. Då ansvarsförsäkringen inte kommer att täcka vårdnadshavarnas principalansvar är det intressant att veta om en objektiv eller subjektiv oaktsamhetsbedömning skall vara avgörande för vårdnadshavarnas ansvar, eftersom en objektiv bedömning kommer att göra dem ersättningsskyldiga i ett större antal fall. Påpekas skall dock att eftersom ansvarsförsäkringen täcker oaktsamhet är det endast då en ansvarsförsäkring saknas som det är av värde för en skadelidande att väcka en civilrättslig talan om barns straffrättsliga oaktsamhet. Dessutom är huvudregeln att ett agerande fordrar uppsåt för att utgöra ett brott i BrB:s mening, varför ett oaktsamt agerande av ett barn inte alltid utgör ett brott där föräldrarna skall ansvara enligt SkL 3 kap. 5 §.

---

¹¹⁹ Remissvar brottsoffermyndigheten 2009-12-21, Dnr 9844/2009 aktbilaga 3, s. 2.

¹²⁰ Prop. 2009/10:142 s. 32 f.

Väcker en skadelidande en civilrättslig talan för att fastställa att ett barn gjort sig skyldig till ett oaktsamhetsbrott bör rimligen oaktsamhetsbedömningen baseras på den metod som används inom straffrätten. Kommer man vid denna, *icke objektiva ansvarsprövning*, fram till att den unge varit oaktsam skall även föräldrarna ansvara. Görs istället bedömningen att barnet inte varit straffrättsligt oaktsamt skall inte föräldrarnas ansvar enligt SkL 3 kap. 5 § aktualiseras. I detta fall får man istället avgöra om barnet skall ansvara för sin egen culpa enligt SkL 2 kap. 4 §, där hänsyn skall tas till ålder, utveckling och handlingens beskaffenhet eftersom ansvarsförsäkring i dessa fall saknas.

Genom att någon objektiv culpabedömningen sannolikt inte ligger till grund för principalansvaret leder det till att domstolen i vissa fall kommer att tvingas ta ställning till om ett barns oaktsamhet skall anses utgöra straffbar oaktsamhet. En sådan bedömning har tidigare inte behövt göras eftersom oaktsamhetsbrotten endast i rena undantagsfall – då omständigheterna är så försvårande att den skadevållande handlingen närmar sig en uppsåtlig gärning och därför har samma kränkande innebörd som ett avsiktligt angrepp på den skadelidandes personliga integritet – ger rätt till kränkningssersättning. Eftersom barn sällan gör sig skyldiga till dessa typer av brott har det varit obehövligt för skadelidande att väcka en civilrättslig talan i dessa fall.¹²¹

4.1.2 Uppsåtsbedömningen i praxis

Att fastställa uppsåt är svårt redan när det rör sig om vuxna, friska gärningsmän. Svårigheterna att fastställa uppsåt påpekas ofta i den juridiska litteraturen, likväl som i rättsfall.¹²² Ett exempel på detta är NJA 1998 s 86. I målet, där HD uttalade att bedömningen av uppsåtsfrågor ofta är mycket komplicerad, var en man anklagad för försök till mord efter att ha tagit ett stuftag på en kvinna. Mot bakgrund av att det inte ansågs visat att mannen hade uppsåt att döda kvinnan dömdes han för grov misshandel. Svårigheten att fastställa uppsåt växlar dock naturligen beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. I NJA 2004 s 176 påpekar HD att det främst är de impulsstyrda brotten som vållar problem. Ett beteende som många unga gärningsmän uppvisar.

¹²¹ Brottsoffermyndighetens referatsamling, s. 154 ff. I referatsamlingen finns ett fall nämnt där unga kan ha gjort sig skyldiga till straffbar oaktsamhet då en sten träffade en bil, se Dnr 8756/03.

¹²² Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 309.

Den nedre gränsen för uppsåt är likgiltighetsuppsåtet, varför det är intressant att närmare undersöka vad som krävs för att unga skall åläggas ansvar på denna grund. Av intresse är framförallt vilken hänsyn som skall tas till individuella karaktärsdrag. Alla rättsordningar har ett uppsåtsbegrepp som på något sätt omfattar ett kognitivt element, som består i en kunskapsmässig eller intellektuell föreställning hos gärningsmannen, och ett mer viljeinriktat element som beskriver gärningsmannens inställning till följden och omständigheterna. Utgångspunkten vid likgiltighetsuppsåtet är att gärningsmannen har en viss kognitiv inställning och som ett absolut krav för att det skall vara aktuellt att pröva vilken inställning en gärningsman har är att han åtminstone *misstänker* att en viss omständighet kan inträffa.¹²³ Att denna misstanke kan vara svårt att bevisa vad gäller unga lagöverträdare framgår av NJA 2004 s 479 där en 15-åring åtalades för försök till mord efter att ha utdelat tre knivhugg mot en person, varav det sista var livshotande. Typiskt sett ansågs det tredje knivhugget ha inneburit en avsevärd risk för målsägandens liv, men eftersom gärningsmannen *endast var 15 år* kunde den avsevärda risken – inte som annars – tas till intäkt för att han varit likgiltig inför effekten av sitt handlande. Det fanns inte heller något belägg för att 15-åringen hade nått en sådan utveckling av sin personlighet eller fått sådan erfarenhet att han trots sin ungdom kunde jämföras med en vuxen i aktuellt hänseende. Utfallet skall dock jämföras med ett mycket svårbedömt fall, NJA 1996 s 509, där en 16-årig pojke ansågs ansvarig för mord efter att ha knivstuckit en 22-årig man. Också i RH 1987:47 ansågs en 16-åring samt två 17-åringar ha gjort sig skyldiga till dråp efter att ha sparkat ihjäl en person.

Även i NJA 2009 s 149 lades stor vikt vid att gärningsmännen var 15 år gamla. I målet stod två pojkar åtalade för mordbrand efter att ha skjutit in raketer och tomtebloss i en skola och därigenom orsakat så den brann ned. De två 15-åringarna hade velat åstadkomma ljuseffekter varför man inte ansåg att de hade haft för avsikt – direkt uppsåt – att anlägga brand i byggnaden. Frågan var om pojkarna kunde anses ha handlat med ett likgiltighetsuppsåt. HD konstaterade att det är uppenbart att det finns en risk att brinnande tigerraketer och tomtebloss skulle kunna antända möbler och föremål i byggnaden och orsaka en brand, vilket pojkarna måste ha insett. Genom sitt handlande ansågs det visat att de inte brydde sig om att de orsakade skador på- och i skolbyggnaden. Trots detta ansåg inte HD att det stod klart att pojkarna var likgiltiga till att det skulle börja brinna okontrollerat i den mening som avses i 13 kap. 1 § BrB varvid man särskilt beaktande pojkarnas ålder. Pojkarna dömdes istället för

---

¹²³ Ulväng, SvJT 2005 s. 3, 7.

skadegörelse. I princip motsvarande situation förelåg i HovR 2885-10¹²⁴ där två 15-åringar samt en 17-åring skjutit in en raket i en gymnastiksal vilken brann ned. I målet fästes stor vikt vid NJA 2009 s 149 och TR ansåg inte att pojkarna gjort sig skyldig till mordbrand utan allmän- farlig vårdslöshet. HovR fastställde TR dom.

4.1.3 Kan ett barn agera uppsåtligt eller handla straffrättsligt oaktsamt?

Det finns lite skrivet i den juridiska litteraturen om den problematik som kan uppstå då en bedömning skall göras om ett barn orsakat ett brott uppsåtligt eller av oaktsamhet. Att det kan vara svårt att fastställa barns uppsåtliga eller oaktsamma beteende framgår av två äldre artiklar i SvJT. I artiklarna riktas kritik mot den tidigare systematiken vid prövningen av skadeståndsskyldighet där någon objektiv culpabedömning inte gjordes.¹²⁵ En förutsättning för skadeståndsansvar var att barnet befunnits ha tillfogat skadan med något som liknade uppsåt eller oaktsamhet.

Ivar Strahl skriver i SvJT från år 1971 om barns skadeståndsskyldighet. Vid den aktuella tidpunkten gjordes skadeståndsbedömningen enligt SL 6 kap. och ansvarsförsäkringen var inte lika utbredd som idag, varför hänsyn skulle tas till barnets ålder och utveckling vid bedömning av om uppsåt eller oaktsamhet förelåg. Strahl konstaterar i artikeln att domstolarna mot bakgrund av detta ställdes inför stora svårigheter eftersom kraven blir diffusa när man har med barn att göra. Problem uppstod då man i rättstillämpningen försökte jämföra barnets beteende med hur andra barn i den aktuella åldern kunde begäras uppföra sig eftersom det är svårt att bilda sig en uppfattning om hur ett normalbarn – en motsvarighet till bonus pater familias – skulle ha betett sig.¹²⁶ Strahl hänvisar i sin artikel till att barnpsykolog Stina Sandels två år tidigare, även hon i SvJT, framhållit hur illa begreppen uppsåt och oaktsamhet passar när det gäller att bestämma barns skadeståndsskyldighet. I sin artikel skriver hon att ett barn måste ha uppnått en viss intelligensnivå och ha ett visst mått av kunskaper och erfarenheter angående ett visst skadeområde för att denne skall anses kunna ha vållat en skada uppsåtligt eller av oaktsamhet. Ett barns uppsåt eller oaktsamhet kan enligt Sandels aldrig jämföras med den vuxna människans. Inte heller bör man utgå från vad vuxna anser kan

¹²⁴<http://juridik.thomsonreuters.se.ezproxy.ub.gu.se/app/document?fcwh=true&srguid=ia744dc1e0000012d22d1a25d48997016&docguid=i8D27692DC3B20AFCE040DF0A17657EBA>

¹²⁵ Jmf Bengtsson, Om jämkning av skadestånd, s. 298 ff.

¹²⁶ Strahl, SvJT 1971 s. 30

fordras av barn, eftersom de i allmänhet kräver långt mer än vad dessa förmår prestera. En övervärdering av barns förmågor sker i alla sammanhang eftersom barn vanligen är ”barnsligare” än vad man utgår ifrån. En individuell bedömning av en barnpsykologisk expert borde istället göras av det skadevållande barnets handlande för att undersöka om denna varit ur stånd att förutse skulderna av sitt handlande.¹²⁷

Sandels belyser med hjälp av ett rättsfall svårigheterna att avgöra om ett barn agerat vårdslöst. I målet NJA 1948 s 342 hade en sexårig pojke, trots förmaningar minuterna innan, tänt eld på en ladugård. Efter att pojken tänt på en halmstack hade han stannat kvar tills han noterat att elden spritt sig. Både häradsrätt, hovrätt och Högsta domstolen ansåg att pojkens agerande varit grovt vårdslöst och han dömdes att utge ersättning till skadelidande för skadan. Från barnpsykologisk synpunkt ter sig pojkens beteende dock inte som grovt vårdslöst. Barn i denna ålder är överlag mycket intresserade av eld och har samtidigt en övertro på sig själva varför pojken inte insåg att han inte skulle kunna hantera tändstickorna och situationen i stort.

När ett barn är mellan sju till tolv år djupnar förmågan att tänka logiskt och förstå orsaks-samband successivt. Barn i den här åldern är dock fortfarande spontana och styrs av plötsliga impulser¹²⁸ Idag används vanligen 12 år som riktlinje för möjligheten till ett uppsåtligt agerande. Enligt Per Rubing går en magisk gräns vid denna ålder där man anser det lättare att bedöma om uppsåt föreläggat. Ju yngre skadevållaren är, desto svårare blir det att fastställa uppsåt, detta framförallt vid kränkningersättningen som inte förutsätter att det finns något medicinskt underlag. Rubing har svårt att dra sig till minnes fall med mycket unga personer där BrOM betalat ut ersättning men vet att några har förekommit.¹²⁹ Även inom försäkringsrätten dras en gräns vid denna ålder då, som tidigare påtalats ett flertal gånger, försäkringen ersätter uppsåtligt handlande av barn under 12 år i enlighet med 4 kap 8 § FAL. En liknande tankegång ger Sund uttryck för när han ifrågasätter möjligheten att knyta ett objektivt ansvar till uppsåtligt beteende, eftersom det kan antas att unga barn ofta lever i en fantasivärld där det kan vara svårt att skilja mellan uppsåt och oaktsamhet.¹³⁰ Även på andra ställen i litteraturen återfinns liknande tankegångar.¹³¹

¹²⁷ Sandels, SvJT 1969 s. 522.

¹²⁸ SOU 1979:28 s. 134.

¹²⁹ Telefonsamtal Per Rubing, chef BrOM, 11/10-10. Gällande utbetald ersättning från BrOM vid barn som förövare, se nedan.

¹³⁰ Sund, Tillsyn över barn: en studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt s. 324.

¹³¹ Brå-PM 1990-1, Barnens brott och föräldrarnas ansvar, s. 30 f. Agell, Föräldrars skadeståndsansvar, s. 17.

4.1.4 Införandet av SkL 3 kap. 5 § kan leda till svåra bedömningar

Om den nya ansvarsgrunden i SkL 3 kap. 5 § kommer leda till att ett större antal civilrättsliga processer inleds gentemot barn skulle jag vilja påstå att domstolen kommer att ställas inför svårbedömda frågeställningar, vilket gör det i mitt tycke anmärkningsvärt, att frågan ägnats så lite uppmärksamhet i lagstiftningsproceduren.

Som framkommit ovan finns det inte någon vägledning för hur ett barns brottsliga beteende skall fastslås. Istället framförs olika åsikter från olika håll och den praxis som finns där unga gärningsman är inblandade spretar. Å ena sidan har vi äldre uttalanden från barnpsykologiskt håll som påvisar svårigheterna med att fastställa uppsåt och oaktsamhet hos barn. Utgången i det mål Sandels hänvisar till avviker dock i viss mån från senare praxis där man synes ta större hänsyn till åldern på förövarna – åtminstone i vissa fall. Trots att det i dessa fall rör sig om både skadestands- och straffrättslig praxis bör målen kunna jämföras eftersom uppsåts- och oaktsamhetsbedömningen i stort överensstämmer. Möjligen har synen på barns utveckling förändrats och det är tänkbart att vuxna i större utsträckning inser att barn inte är så mogna som tidigare förutsattes, möjligen beror de olika utgångarna i målen på vilka personer som dömer. Å andra sidan har vi författare som inte verkar anse att en bedömning där hänsyn tas till ett genomsnittsbarn är problematisk – men att man i dessa fall endast ett fåtal gånger kommer kunna anse barnet såsom oaktsamt.¹³² Motsvarande torde gälla vid den uppsåtliga bedömningen. Vad som generellt karakteriserar uppsåtsläran är, som ovan redovisats för, att denna tar sin utgångspunkt i att uppsåt alltid föreligger när gärningsmannen vet – är praktiskt taget säker på – att en viss omständighet kommer att inträffa eller att en viss omständighet föreligger.¹³³ Typfallet av en uppsåtlig gärning är därför att det rör sig om en medveten, kontrollerad handling eller underlåtenhet och att gärningsmannen har förstått innebörden och konsekvenserna av den företagna gärningen.

Mot bakgrund av dessa högt ställda krav är det rimligt att ifrågasätta om barn, som ofta styrs av impulser och kan ha svårt att se orsakssamband och konsekvenser, i ett större antal fall kan anses nå upp till dessa krav. Svårigheterna framgår dessutom av senare praxis där uppsåtsfrågan varit svårbedömd trots att barnen i dessa fall varit straffmyndiga. I dessa fall kommer den nya ansvarsgrunden inte leda till någon större förändring – annat än att barn kan dras in i en för dem påfrestande process, där ett eventuellt brottsligt beteende skall fastställas – något

¹³² Sund, Tillsyn över barn, en studie i föräldrarätt, skadestandsrätt och straffrätt, s. 167.

¹³³ Asp, JT 2004-05, s. 395

man velat undvika genom införandet av en straffbarhetsålder och som fortfarande undviks i LUL-utredningarna eftersom det anses vara mindre lämpligt ur barnens synvinkel. Dessutom är det möjligt att processen för skadelidande brottsoffer blir längre innan ersättning kan utbetalas. Problematiken är enligt min mening inte helt lätt och det kommer vara svårt för en domstol att avgöra vad som är ett normalt beteende för ett barn och vad som inte är det.

Avslutningsvis är det anmärkningsvärt att försäkringsbolagen, enligt egen utsago, inte verkar ta någon hänsyn till barns specifika karaktärsdrag när de gör sin uppsåtsbedömning för att avgöra om ansvarsförsäkringen täcker handlandet – barnen behandlas som vuxna. Någon objektiv uppsåtsbedömning skall inte göras och med tanke på vilka konsekvenser det får för framförallt skadevällare, men även skadelidande, att ansvarsförsäkringen sätts ur spel bör en mer nyanserad bedömning göras. Särskilt utmärkande blir skillnaden i hur uppsåtsbedömningen görs mellan försäkringsbolag och domstolar när man jämför hur bolagen hanterar frågan om en nedbrunnen skola i jämförelse med hur denna fråga hanterats i straffrättslig praxis. Dessutom uttalar försäkringsbolagen att man följer skadeståndsrättslig praxis. En praxis som knappast finns eftersom uppsåtsbedömningar vanligen inte görs inom skadeståndsrätten.¹³⁴

Mot bakgrund av den mer objektiva uppsåtsbedömning som görs är det intressant fråga att fråga sig vilken verkan försäkringsbolagens uppsåtsbedömningar har för möjligheten att ålägga föräldrarna ett skadeståndsansvar enligt SkL 3 kap. 5 §. Frågan berörs inte i förarbetena, men rimligtvis stannar skadeståndsansvaret på barnet, trots att barnet enligt försäkringsbolaget uppsåtligt orsakar skadan. För att vårdnadshavaren skall ansvara måste det även i dessa fall sannolikt krävas att en civilrättslig talan väcks. Hade man endast lagt försäkringsbolagens utlåtande till grund hade det förelegat en skillnad i behandlingen av barn under respektive över 12 år. Är barnet under 12 år måste alltid en civilrättslig talan väckas. Är barnet däremot 12 år fyllda görs en nära nog objektiv bedömning, som inte följer praxis. Att dessutom låta vårdnadshavare ansvara efter att en objektiv bedömning gjorts är orimligt med beaktande av att de jämnings- möjligheter som finns SkL 6 kap. 2 § och den speciella jämningsmöjligheten för principalansvaret i 3 kap. 6 § skall tillämpas restriktivt i jämförelse med jämningsmöjligheterna som finns för barn.¹³⁵

¹³⁴ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2006), s. 128.

¹³⁵ Prop. 2009/10:142 s. 36 ff.

5 Skadelidandes praktiska ersättningsmöjligheter

För att få möjlighet till ersättning för brottsskador skall ett skadelidande brottsoffret i första hand yrka ersättning för uppkomna skador från personen som begått den brottsliga gärningen – samt då barn under 18 år begått ett brott – även från dennes vårdnadshavare. Bristerna i skadeståndets funktioner som ersättning vid brott har länge stått klara eftersom dessa ansvarssubjekt inte sällan saknar tillgångar att betala ersättning med och ansvarsförsäkringen sällan täcker, även om chansen till ersättning från skadevållaren är större för skadelidande då gärningsmannen är under 12 år.¹³⁶ En del punktinsatser har därför gjorts för att förbättra möjligheterna till ersättning för brottsoffret. Först ut var försäkringsbolagen med ett överfallsskydd och i takt med den internationella utvecklingen härefter också brottsskadeersättning. Överfallsskyddet och brottsskadeersättningen är två mycket likartade ersättningsformer, med den skillnaden att den förra är privat och den senare offentlig. Överfallsskyddet är dock primärt i förhållande till brottsskadelagen. Brottsskadeersättningen kommer således in i bilden då den skadelidande saknar överfallsskydd eller då denna av någon anledning inte gäller.¹³⁷ En viktig fråga är dock under vilka förutsättningar en försäkring kan ersätta den skadelidande och under vilka omständigheter ett brottsoffer kan få ersättning från BrOM som ersätter vissa skador till följd av brott.

5.1 Ersättningsmöjligheter från hemförsäkring

5.1.1 Ersättning från ansvarsförsäkring

Som framkommit ovan har drygt 97 procent av den svenska befolkningen en hemförsäkring, även om andelen varierar beroende på socioekonomisk status. I de fall någon ansvarsförsäkring inte finns kan den skadelidande inte vända sig till ett försäkringsbolag med sina ersättningskrav eftersom ansvarsförsäkringen juridiskt sett är konstruerad som ett skydd för försäkringshavarna.¹³⁸ I övriga situationer har skadelidande goda möjligheter att få sin ersättning täckt i de fall gärningsmannen är under 12 år eftersom ersättningen inte faller bort

¹³⁶ SOU 1977:36 s. 13.

¹³⁷ Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem, s. 205f.

¹³⁸ Hellner och Radetzki, Skadeståndsrätt (2010), s. 192.

trots ett uppsåtligt agerande. Är barnet över 12 år täcker inte försäkringen ett uppsåtligt beteende, inte heller via principalansvaret, och eftersom försäkringsbolagen i många fall anser att barn över 12 år agerat uppsåtligt skall nedan undersökas de möjligheter en skadelidande har till ersättning.

5.1.2 Ersättning från överfallsskydd

Utöver ansvarsförsäkringen kan även försäkringar på den skadelidandes sida vara av betydelse. Överfallsskyddet kom till före BrL i samband med en diskussion om svårigheterna med att få ut skadestånd vid gatuvåld och liknande brott.¹³⁹

Försäkringsbolagen ersätter i princip samma skador; misshandel i privatlivet till följd av *uppsåtligt* fysiskt våld som inte är ringa, samt även vissa sexualbrott enligt 6 kap. BrB, såsom våldtäkt och sexuellt tvång. Hur ersättningsbeloppet bestäms varierar. I If:s villkor stadgas att ersättning utgår för det skadestånd för personskada som 5 kap. samt 2 kap. 3 § SkL ger rätt till. Motsvarande villkor uppställs hos Moderna försäkringar, men med uppräknad maximerad ersättning för brotten. Hos Folksam, Länsförsäkringar och Trygg-Hansa är ersättningsbeloppen schabloniserade och angivna i villkoren.

5.1.2.1 Försäkringsbolagens beslutsunderlag

Det är försäkringstagaren som har bevisbördan för att en viss händelse har inträffat.¹⁴⁰ Alla försäkringsbolag ställer i sina villkor upp ett krav på att skadan omedelbart skall anmälas till polisen. I de fall gärningsmannen är okänd skall man kunna visa upp en slutförd förundersökning. I de fall gärningsmannen däremot är känd står det i Folksams, Moderna Försäkringars och Länsförsäkringars villkor att försäkringstagaren skall kunna visa upp en lagakraftvunnen dom om de begär detta, medan man i If:s och Trygg-Hansas villkor kan utläsa att försäkringstagaren skall kunna visa vad som hänt för att de skall kunna hantera skaderegleringen.

Mot bakgrund av de uppställda villkoren kan onekligen problem uppstå då skadevållaren är under 15 år och någon förundersökning aldrig inleds och någon dom inte kan erhållas. På If försäkringar har man löst problematiken genom att se skadevållare som är under 15 år som okända, vilket är något som överfallsförsäkringen ersätter och som leder till att ersättning i de

¹³⁹ Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem, s. 128.

¹⁴⁰ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 75.

flesta fall betalas ut. Man tar med beaktande av detta sällan del av exempelvis LUL-utredningar och man tvingar heller aldrig skadelidande att väcka en civilrättslig talan gentemot skadevållaren.¹⁴¹ Hos Folksam upplever man det som mycket vanligt att skadevållande är under 15 år. För att fastlägga att ett överfall ägt rum i dessa fall tar man in de utredningar som finns, såsom polisanmälan och journaler. Många gånger sker händelsen i skolan varför de ofta har tillgång till skolornas incidentrapporter. Man upplever dock att det är relativt sällan det finns LUL-rapporter, men att dessa inte alltid är nödvändiga. I mer allvarliga fall, då det rör sig om grövre brott och höga ersättningsbelopp, vill man gärna ta del av LUL-utredningar och om dessa fanns i större utsträckning skulle därför vara till fördel för skadelidande.¹⁴²

Hos Länsförsäkringar har överfallsskyddet mera formen av en olycksfallsförsäkring. Man kräver inte att skadelidande skall gå via gärningsmannen och det räcker att ta in den polisanmälan som gjorts samt tala med målsäganden för att de skall kunna fatta ett beslut om ersättning.¹⁴³ Hos Moderna försäkringar uttalar man att det finns annat utredningsmaterial än förundersökningar för att fastställa händelseförloppet. Oftast räcker det därför med en polisrapport för att göra det antagligt att händelsen inträffat, vilket är en förutsättning för att ersättning skall utgå. Man tar vanligen inte del av eventuella LUL-rapporter, det skulle möjligen vara vid omfattande skadeståndsbelopp.¹⁴⁴ Avslutningsvis menar man från Trygg-Hansas sida att det kan bli problem i dessa fall om det saknas utredningsmaterial, men att man tar del av de journaler som finns. Från företagets sida använder man sig dock inte av LUL-utredningar då dessa är omöjliga att få tag på.¹⁴⁵

Trots att ersättningen från överfallsskyddet enligt försäkringsvillkoren endast skall utgå vid uppsåtliga orsakade skador synes det således som om ersättning för sak- och personskador samt kränkning utges trots att någon uppsåtsbedömning i praktiken inte görs. Att händelsen som sådan har inträffat räcker.

---

¹⁴¹ Karin Karlsson, skadehandläggare If försäkringar, 9/11-10

¹⁴² Maria Franzen, skadereglerare överfall, 23/11-10.

¹⁴³ Liselotte Jansson, skadereglerare överfall, 24/11-10.

¹⁴⁴ Markus Ranheimer Östner, Skadereglerare Moderna Försäkringar, 26/11-10.

¹⁴⁵ Maria Sjöborg Wiksten, Skadereglerare, Trygg-Hansa, 26/11-10

5.2 Ersättning från BrOM

5.2.1 Ersättningsmöjligheter då gärningsmannen är under 15 år

I de ärenden där ett barn under 15 år begått ett brott kan ett brottsoffer ha rätt till brottsskadeersättning enligt BrL 1-4 §§. För att BrOM skall betala ut ersättning måste, som framgått, två grundförutsättningar vara för handen. Dels skall den sökande enligt BrL 1 § ha skadats till följd av ett *brott* som begåtts här i landet, dels skall skadan inte kunna ersättas på något annat sätt, varken genom skadevällaren själv eller genom en försäkring. När det gäller skadevällarens betalningsförmåga kräver BrOM regelmässigt att Kronofogdemyndigheten gjort en fullständig undersökning av skadevällarens tillgångar och att en sådan utredning visar att denne saknar medel till betalning av skulden.¹⁴⁶

Vid bedömningen av om sökanden skadats till följd av ett *brott* måste de objektiva och subjektiva förutsättningarna i BrB vara uppfyllda. Anses sökande ha utsatts för ett brott ersätter BrOM enligt BrL 2 § i första hand personskador. Som personskada ersätts också vad den skadelidande vid brottstillfället hade på sig, såsom glasögon och kläder eller liknande föremål. Ersättning betalas enligt 2 § st. 2 även ut för skada som uppkommit genom allvarlig kränkning vid brottet. Detta stycke kom till genom en lagändring och trädde i kraft den 1 juli år 1988. Sakskador och rena förmögenhetsskador ersätts endast i undantagsfall av BrOM.

5.2.1.1 Bristande beslutsunderlag

Den övervägande delen av beslutsunderlaget i ett brottsskadeärende tillhandahålls av den skadelidande själv. Uppgifter om den sökandes person, brottet, uppkomna skador samt försäkringsförhållanden skall lämnas av sökanden i ett ansökningsformulär. Till detta ansökningsformulär kan sedan andra handlingar fogas såsom förundersökningar, domar, läkarutlåtanden och utredningar om skadevällarens betalningsförmåga.¹⁴⁷

Vad som är problematiskt då barn under 15 år misstänks för att ha begått ett brott är att viktiga handlingar saknas eftersom en förundersökning avseende brottet aldrig inleds. Eftersom det rör sig om en utpekad gärningsman kan BrOM av rättssäkerhetsskäl inte heller endast grunda sin bedömning på uppgifter i polisanmälan eftersom det vid ett utpekande som nämnts krävs en dom eller åtalsunderlåtelse för att ersättning skall betalas ut. Förfar man på

¹⁴⁶ Brottsoffermyndighetens referatsamling, s. 8f.

¹⁴⁷ A.a. s. 8.

detta sätt kommer en utpekad gärningsman att få en stämpel i pannan endast grundat på uppgifter från den sökande, vilket skulle strida mot den grundläggande kontradiktoriska principen att ingen skall dömas ohörd.¹⁴⁸ Vidare har det åtminstone tidigare sällan varit så att en utredning enligt LUL 31 § återfunnits i beslutsunderlaget eftersom en sådan utredning endast har förekommit i omkring en femtedel av ärendena. Brå har granskat 93 ansökningsärenden där skadevällaren var under 15 år och funnit att en utredning funnits i 18 stycken fall, varav 13 av dessa innehållit ett erkännande från gärningsmannen. Den höga andelen erkännande kan bero på att i de fall en LUL-utredning väl inleddes hölls nästan alltid ett förhör med den misstänkte och att den misstänkte i två tredjedelar av de förhör som genomfördes under 2005 erkände brott.¹⁴⁹

Att gärningsmannen erkänner i många av LUL-utredningarna är av stor betydelse för brottsoffret. Mot bakgrund av de svårigheter som kan uppstå till följd av bristande utredningsmaterial har BrOM en praxis rörande ärenden med misstänkta barn som innebär att myndigheten ställer lägre krav på de subjektiva rekvisiten angående brottet än vad som är fallet för vuxna gärningspersoner. Det subjektiva rekvisitet anses i dessa fall vara uppfyllt om gärningsmannen *erkänt* eller om det av andra beslutsunderlag *tydligt framgår* att barnet har begått brottet. Man har dock inte tagit principiell ställning till hur långt regeln om utbetalningar vid barns brott går och det är sålunda oklart hur pass små barn som kan anses uppfylla de subjektiva rekvisiten som straffbestämmelserna uppställer.¹⁵⁰ Rör det sig om ett oaktsamt handlande av en underårig gör man en objektiv culpabedömning för att undersöka om barnet gjort sig skyldig till ett oaktsamhetsbrott. Från den tidigare nämnden som prövade brottsskadersättningen, BrN:s, praxis kan utläsas att det ansågs vara ett brottsligt förfarande då en 12-årig pojke sköt iväg ett nypon med en slangbellsa som träffade en lekkamrat i ögat.¹⁵¹

Trots ett lägre krav på de subjektiva rekvisiten räcker detta naturligen inte i de fall där någon utredning inte finns. Från BrOM:s sida anser man det vara mycket problematiskt då någon LUL-utredning inte finns eftersom man inte betalar ut ersättning om det endast finns en polisanmälan – vittnesbevisning eller annan utredning måste finnas. I vissa fall finns dock möjligheten att ta del av skolornas incidentrapporter, vilka kan väga tungt om det finns vittnesuppgifter.¹⁵² Vad som också kan vara problematiskt är i de fall då en utredning inte lett

¹⁴⁸ Telefonintervju Per Rubing, chef BrOM, 11/10-10

¹⁴⁹ Brå-rapport 2008:11, Barn som begått brott. Socialtjänstens och polisens åtgärder, s. 16.

¹⁵⁰ Bengtsson, Om jämkning av skadestånd, s. 299.

¹⁵¹ Conradi, Brottskadelagen. Kommentar och rättsfall, s. 15.

¹⁵² Intervju med Åsa Lundmark, brottsskadejurist BrOM, 18/10-10.

fram till ett erkännande eftersom långt ifrån alla utredningar i dessa fall leder till någon klarhet om vad som skett. I en tredjedel av utredningarna erkände inte barnet något brott och några utredningsinsatser utöver förhör gjordes sällan.¹⁵³ Bristen på vidare utredning kan bero på att det inte rör sig om en brottsutredning eftersom utredningen mer fungerar som ett underlag för socialtjänsten, varför man inte utreder i detalj.¹⁵⁴ Denna bild emotsägs dock av BrOM som anser att det vanligen finns tillräckligt beslutsunderlag i LUL-rapporterna. Vad denna diskrepans beror på är svårt att svara på. Faktum kvarstår dock att ersättning inte skall betalas ut då ingen annan utredning finns, vilket tydligen inte sällan är fallet. Någon förändring över hur LUL-utredningarna i sig skall bedrivas har inte gjorts, vilket gör att de även fortsättningsvis kan brista i detta avseende.

5.2.1.2 Praxis från BrOM

Vikten av utredningsmaterial framkommer från ersättningsbeslut som fattats av BrOM. I ett fall hade en pappa anmält att hans dotter blivit hotad via sms av en jämnårig flicka. Polisen lade ned förundersökningen eftersom flickan var under 15 år och något förhör hölls aldrig. I sin bedömning anger BrOM att det ofta blir problem att bedöma skadevållarens avsikter med handlingen när beslutsunderlaget är bristande. Eftersom avsikten är av betydelse för om ett brott ägt rum och utredningen i övrigt var bristande kunde BrOM inte säkert fastställa om den gärning som flickan utsatts för utgjort ett brott varför någon brottsskadeersättning inte kunde lämnas.¹⁵⁵

Utfallet har dock varit positivt för sökande i ett flertal fall trots att gärningsmannen varit under 15 år. BrOM pekar specifikt på att de kunnat ta del av LUL-utredningar i två fall då ersättning utgått. I det första fallet misstänktes en 14-årig pojke för att sexuellt ha utnyttjat en 5-årig flicka. Av uppgifter i polisanmälan framgick att flickan talat om vad som skett och att 14-åringen i ett förhör med en vuxen berättat om händelsen. Dessa uppgifter räckte för att BrOM skulle betala ut kränkningersättning. I det andra fallet hade en moder anmält att hennes dotter, som hade en lätt utvecklingsstörning, hade utnyttjats sexuellt av två pojkar som var tolv respektive nio år. I förhör med flickan framkom att båda pojkarna, i en lek med flickan, haft samlag med henne. Polisen höll vidare förhör med 12-åringen som medgav att flickan och de två pojkarna spelat kläd poker och att dessa då hade haft samlag med henne. Något förhör med nioåringen hölls inte. Brottsoffermyndigheten fann vid en samlad bedömning av

¹⁵³ Brå-rapport 2007:16, Barn som begår brott. Polisens hantering av misstänkta personer under femton år, s 10.

¹⁵⁴ Intervju med Mats Ramberg, polis ungdomsenheten Gårda, 21/10-10.

¹⁵⁵ Nämnden för brottsskadeersättning den 9 november 2009:

utredningen det tillräckligt utrett att de två pojkarna åtminstone vid två tillfällen hade utnyttjat flickan sexuellt och tillerkände henne kränkningersättning.¹⁵⁶

5.2.1.3 Skadelidande som utsatts för brott av minderårig missgynnas

Att det kan vara problematiskt att få brottsskadeersättning då den misstänkte är under 15 år gammal och att personer som utsatts för brott av minderåriga missgynnas när det gäller att få brottsskadeersättning är något som har uppmärksammats i en relativt nyligen framtagna rapport av Brå.¹⁵⁷ I brist på statistik visar en skattning av Brå att BrOM årligen behandlar omkring 200 till 400 ärenden med en misstänkt gärningsman under 15 år. Brå har närmare granskat 93 stycken av dessa ansökningar, vilket uppskattningsvis motsvarar 23-47 procent av alla ärenden med misstänkta barn år 2006. I princip alla av de 93 ansökningarna om brottsskadeersättning som granskades rörde brott som riktats mot person, främst misshandel som förekom i nästan 60 procent av ansökningarna, men även rån, olaga hot och ofredande var vanligt förekommande brott. Den vanligaste ersättning för brottsskada som ansökningarna grundade sig på var för kränkning, vilket fanns i över 90 procent av alla ansökningar.

Av den granskning Brå gjort framkommer att andelen avslag är högre bland ärenden där det finns en misstänkt person yngre än 15 år än när den misstänkta gärningsmannen är äldre. Av de 93 ansökningarna om brottsskadeersättning avslogs 62 procent, medan andelen avslag där den misstänkte var äldre än 15 år var 42 procent, vilket ger en skillnad på 20 procentenheter.¹⁵⁸ Slutsatsen blir att det i praktiken är svårare för ett brottsoffer att få brottsskadeersättning om den misstänkte gärningspersonen är under 15 år. Bland de ärenden som avslogs var dock den vanligaste motiveringen att andra möjligheter till ersättning först måste prövas, men dessutom avslogs vart femte ärende med hänvisning till att *utredningsmaterialet inte gett tillräcklig information* för att BrOM skulle anse det klarlagt att sökanden utsatts för ett brott. På ett år rör det sig således om runt 40 till 80 ärenden som skadelidande inte får någon ersättning på grund av bristande utredningsmaterial, något som enligt Brå hade kunnat ändras om en utredning enligt LUL 31 § hade funnits med som beslutsunderlag.¹⁵⁹

5.2.1.4 Sekretess

Vad som inte behandlas i rapporten från Brå är i vilken utsträckning det omvända skaderekvisitet i OSL 35 kap. 1 § inverkar menligt på den skadelidandes rätt till ersättning. Enligt 35 kap. 8 § har visserligen en skadelidande möjlighet att ta del av en brottsutredning om det är

¹⁵⁶ Nyhetsbrev från Brottsoffermyndigheten, Årgång 10, nummer 1, 2005, s 1 f.

¹⁵⁷ Brå-rapport 2007:16, Barn som begår brott. Polisens hantering av misstänkta personer under femton år, s. 9.

¹⁵⁸ A.a. s. 54 ff.

¹⁵⁹ A.a.s. 57.

av vikt för möjligheten att kräva ersättning. Möjligheten att ta del av uppgifter i en utredning förutsätter dock att det inte är av synnerlig vikt för den enskilde att dessa inte lämnas ut. Vad som utgör synnerliga skäl kan bero på beskaffenheten av det misstänkta brottet eller på omständigheter hänförliga till den misstänktes person. Det kan också bero på att det finns risk för trakasserier och repressalier.¹⁶⁰ Vad som dock också måste beaktas är att det som nämnts finns större möjligheter att ta hänsyn till den enskildes intressen än vad som annars är fallet när det gäller utredningar enligt LUL 31 §, vilket således kan hindra en skadelidande från att ta del av utredningens uppgifter. Även om en LUL-utredning vidtagits och kommer att göra det i fler fall än tidigare är det trots detta inte säkert att brottsoffret har rätt att ta del av uppgifterna, vilket gör denna utredning värdelös ur brottsoffrets synvinkel.

Enligt Per Rubing är dock varken han eller handläggarna på myndigheten av åsikten att LUL-utredningarna i någon större utsträckning är sekretessbelagda. Finns det en utredning är det oftast inga problem och BrOM hjälper också sökanden att få fram relevanta handlingar mot bakgrund av sin långtgående utredningsskyldighet. Görs däremot inte någon LUL-utredning, utan endast en utredning från socialtjänstens sida, är sekretessproblematiken stor. Socialtjänsten lämnar inte ut ens delar ur rapporten där det framgår om en viss händelse ägt rum. Anna Wahlström, enhetschef på ungdom - och familjeenheten i Göteborg stad, bekräftar dessa uppgifter. Den enda vägen man som skadelidande kan gå är om den enskilde – eller vårdnadshavarna – häver sekretessen enligt OSL 10 kap. 1 § och 12 kap. 2§. Att någon har gått den här vägen för att få ersättning har hon dock aldrig varit med om. Detta kan bero på att man från BrOM:s sida inte vill ta kontakt med den eventuelle skadevällaren eftersom de kan upplevas som stötande för den enskilde, särskilt som denne kanske inte alltid vet att ett ersättningskrav väckts. Däremot kan myndigheten berätta för sökanden att sekretess hindrar dem från att läsa utredningen och att denne själv kan kontakta skadevällaren.¹⁶¹

Att socialtjänsten konsekvent vägrar att lämna ut handlingar från sina utredningar om inte ett samtycke återfinns anser jag vara att tolka bestämmelserna i OSL för snävt. Förvisso råder det en presumtion för sekretess inom socialtjänstens enligt i OSL 26 kap. 1 § men sekretessen är inte absolut. En menbedömning borde i mitt tycke alltid behöva göras och socialtjänsten har dessutom en grundlagsfäst skyldighet enligt TF 2 kap. 12 § lämna ut de delar av handlingen som inte är skadliga för den enskilde. Att skillnaden mellan möjligheten att ta del av en utredning enligt LUL 31§ och socialtjänstens utredningar känns – trots att syftet med dem

¹⁶⁰ Prop. 2000/01:109 s. 20.

¹⁶¹ Intervju med Åsa Lundmark, brottsskadejurist BrOM, 18/10-10.

skiljer sig åt – i mitt tycke omotiverat och en översyn över sekretessbestämmelserna borde göras för en mer enhetlig rättstillämpning.

5.2.1.5 Ger förändringen i LUL bättre ersättningsmöjligheter för skadelidande?

Mot bakgrund av den rapport Brå sammanställt förändrades reglerna i LUL så att en utredning enligt 31 § nu skall inledas i fler fall. En av anledningarna till förändringen var just att förbättra brottsoffrets ersättningsrättsliga situation och idag kan man enligt 31 § st. 3 inleda en utredning just med beaktande av en skadelidandes intresse.

Att fler LUL-utredningar skall inledas är naturligtvis bra eftersom det kan förbättra beslutsunderlaget för BrOM och från myndighetens sida är man positiv till att fler utredningar skall påbörjas. Frågan är dock också om förändringen i LUL kommer få någon större praktisk betydelse för de skadelidande. De vanligaste brott som barn gör sig skyldiga till som troligen ger rätt till brottsskadeersättning är misshandel och olaga hot.¹⁶² För inget av dessa brott är det föreskrivet ett straff om fängelse i minst ett år, varför någon presumtion för en utredning inte föreligger enligt LUL 31 § st. 1. Det enda egentliga ungdomsbrott med ett ministraff på ett års fängelse är rån.¹⁶³ I detta fall har presumptionen i första stycket samt att begreppet synnerliga skäl tagits bort för barn under 12 år vad gäller brott där fängelse i minst 1 år är stadgat fått praktiska konsekvenser. Den 17 september 2010 kunde man i GP läsa en artikel med rubriken ”11-åring utreds av polis. Pojken misstänks för rån, olaga hot och brott mot knivlagen”. I artikeln uttalar sig Yvonne Ylander-Spikh, utredningsbefäl vid ungdomspolisen på Hisingen. Hon menar att fallet är extremt ovanligt eftersom den misstänkte är så ung. Enligt GP har erfarna ungdomspoliser de talat med aldrig varit med om en formell utredning mot en så ung person. Anledningen till att en utredning inletts beror enligt artikeln på lagändringen och att man tagit bort rekvisitet ”synnerliga skäl” då minimistraflet är under ett års fängelse, vilket det är för rån.¹⁶⁴

Ytterligare en beaktansvärd förändring är att man idag kan inleda en LUL-utredning med hänsyn till enskildas intressen. I denna situation krävs dock andra skäl av *särskild betydelse*. Vad som krävs för att en situation skall vara av särskild betydelse är inte helt klarlagt. Vad man generellt kan säga är att skäl som är att särskilda skäl är ett lägre krav än synnerliga skäl.¹⁶⁵ Anna Lundmark, brottsskadejurist på BrOM, är dock tveksam till om möjligheten kommer att leda till att fler utredningar inleds. Ansvar ligger i stor utsträckning på polis och

¹⁶² Brå-rapport 2007:16, Barn som begår brott, polisens hantering av misstänkta personer under femton år, s. 27f.

¹⁶³ Prop. 2009/10:142 s. 20.

¹⁶⁴ Göteborgsposten den 17 september 2010.

¹⁶⁵ Jmf Prop. 2000/01:109 s. 20.

åklagare och det är enligt hennes uppfattning sällan de tar hänsyn till ersättningsintressen. Som exempel kan åtalsunderlåtelse nämnas. I RB 20 kap. 7 § samt LUL 17 § stadgas att åklagare endast får besluta om åtalsunderlåtelse om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts. Skadelidandes möjligheter till ersättning och att denne genom åtalsunderlåtelse tvingas väcka enskild talan är inte något som åklagare vanligen beaktar som ett enskilt intresse i detta fall trots att möjligheten finns.¹⁶⁶ Mats Ramberg, polis vid ungdomsgruppen i Gårda, är även han tveksam till i hur stor utsträckning denna grund kommer användas. Enligt honom skall det i dessa fall röra sig om mycket stora summor och vanligen kommer man troligtvis kunna inleda en utredning enligt något av de övriga styckena i dessa fall.

Avslutningsvis har man lagt ett större ansvar på socialtjänsten att de skall påkalla utredningar eftersom den tidigare osäkerheten kring vem som skulle inleda en utredning bidrog till att flera aldrig inleddes. Wahlström är tveksam till om detta kommer leda till någon större förändring i agerandet från deras sida, men säger att det inte är omöjligt att de kommer begära något fler kompletterande utredningar från polisen. Hon kan dock inte erinra sig om att de ännu, någon gång, bett polisen att inleda en utredning.¹⁶⁷

Mot bakgrund av vad som ovan framkommit är jag tveksam till om någon förändring är att vänta på grund av ansvarsfördelningen. Från BrOMs sida kan man inte uttala sig om förändringen i LUL 31 § generellt kommer få någon betydelse. Mot bakgrund av att bestämmelsen är ny har man ännu inte märkt någon skillnad i sin handläggning. Teoretiskt sätt anser Rubing att bestämmelsen är bra och att det torde leda till att fler utredningar görs, även om detta är beroende av hur bestämmelsen tolkas. Generellt sätt skall det vara en relativt hög tröskel innan en LUL-utredning initieras. Ramberg tror dock att man i framtiden kommer att inleda fler utredningar eftersom lagändringen innebär en tydligare markering från samhällets sida att det är viktigt att utreda barns brott.

---

¹⁶⁶ Billström mfl., Brottsoffrets rätt, s. 64 f.

¹⁶⁷ Intervju med Anna Wahlström, enhetschef ungdom – och familjeenheten, 18/10-10.

6 Avslutande reflektioner

Barn kan begå brott och som en följd av brottet också åläggas skadeståndsskyldighet. I flera fall är ett brottsligt eller uppsåtligt agerande till och med en förutsättning för brottsoffrets möjligheter till ersättning, vilket vittnar om den nära kopplingen mellan det straffrättsliga och ersättningsrättsliga området. Samtidigt finns det stora skillnader mellan de två rättsområdena. De bygger på olika rättspolitiska överväganden och laborerar olika med ansvarsgrunder vilket har medfört att barn – trots sitt civilrättsliga ansvar – inte kan göras straffrättsligt ansvariga för sina gärningar, bland annat eftersom de inte anses i tillräckligt hög grad psykiskt mogna.

Diskrepansen mellan de två rättsområdena skapar – i mitt tycke – problem och inkonsekvens i rättstillämpningen när barn under 15 år har begått ett brott. Å ena sidan har vi det straffrättsliga området med en straffbarhetsålder och LUL-utredningar, där ställning inte tas till barns uppsåtliga eller straffbart oaktsamma beteende. Å andra sidan har vi det ersättningsrättsliga området där man på otaliga ställen måste ta ställning till huruvida barn exempelvis agerat uppsåtligt för att avgöra brottsoffrets rätt till ersättning samt vart betalningsansvaret skall ligga. En bedömning huruvida ett barn gjort sig skyldig till ett brottsligt agerande görs i dessa fall, trots att någon vägledning hur prövningen skall göras inte finns.

Eftersom man inom straffrätten inte inleder någon förundersökning mot bakgrund av straffbarhetsåldern och tidigare sällan kartlade ett händelseförlopp i en LUL-utredning, samt inte fastställer om barnet agerat uppsåtligt finns det många gånger ytterst lite utredningsmaterial för försäkringsbolag och BrOM att beakta när de avgör ersättningsrättsliga frågor. Hos försäkringsbolagen har detta fått till följd att man måste göra sina egna uppsåtsprövningar vid avgörande om ansvarsförsäkringen skall täcka en skada som orsakats av ett barn över 12, men under 15 år samt om överfallsskyddet skall ersätta en skada. Anmärkningsvärt är att försäkringsbolagen i sina bedömningar om ansvarsförsäkringen skall ersätta inte verkar ta någon hänsyn till om det är ett barn som orsakat en skada. Man gör istället närmast en objektiv uppsåtsbedömning, vilket i mitt tycke är svårt att acceptera med tanke på vilka konsekvenser detta kan få både för skadevällare som skadelidande. Vad gäller överfallsskyddet synes försäkringsbolagen ha löst problemet med bristande underlag i praktiken. Trots att det i försäkringsvillkoren framstår som att en förundersökning eller dom krävs för att erhålla ersättning är detta inte något man begär. Inte heller synes försäkringsbolagen göra någon direkt bedömning av uppsåtsfrågan för rätten till ersättning, utan fäster snarare vikt vid

att händelsen som sådan inträffat. Lösningen är i mitt tycke lyckad då den bidrar till att lösa den ersättningsrättsliga biten på privat väg, utan att uppsåtsbedömningar behöver göras.

Hos BrOM får bristen på utredningsmaterial konsekvenser för brottsoffer som vill ansöka om brottsskadeersättning. Statistik från Brå visar att ett skadelidande brottsoffer i dessa fall har svårare att tillgodogöra sig sina rättigheter när gärningsmannen är ett barn än om straffbarhetsåldern uppnåtts. För att råda bot på detta förhållande efterfrågades från BrOM:s sida ett mer gediget utredningsmaterial i form av fler LUL-utredningar och sommaren 2010 skedde en förändring av reglerna i LUL som syftade till att fler utredningar skall inledas. Slutsatsen jag drar efter att ha läst propositionen, studerat statistik och talat med olika aktörer är dock att jag är tveksam till hur stor förändringen kommer att bli i praktiken. Bortser man från rån, som inkluderas av presumtionen i LUL 31 §, har jag svårt att se att någon större förändring kommer att äga rum. Intressant är vidare att LUL-utredningarna inte innehåller någon utredning i uppsåtsfrågan och vanligen är relativt bristfälliga. Trots detta anser BrOM det möjligt att avgöra, och har också avgjort, barns brottsliga beteende med dessa utredningar som underlag. Även från BrOM:s sida görs således uppsåtsbedömningar, utan att det redovisas för vad det är som gör att barnet ansetts ha haft uppsåt. I somliga fall ligger endast ett erkännande till grund för uppsåtsbedömningen. Detta är intressant i sig eftersom BrOM inte betalar ut brottsskadeersättning endast vid ett utpekande, eftersom gärningsmannen då får en stämpel i pannan. Det kan ifrågasättas om barnet förstår vad det är denne erkänner och i mitt tycke blir skillnaden med ett erkännande marginell i jämförelse med vid ett utpekande.

Trots att barns brottsliga handlande redan tidigare således har bestämts utan någon som helst vägledning har problematiken varit ytterst lite uppmärksammat. Att problemet inte uppmärksammas vittnar inte minst den nya ansvarsgrunden om vårdnadshavares principalansvar om, som trädde i kraft den 1 september 2010. Genom att man i ansvarsgrunden gör föräldrarnas ansvar beroende av barnets brott knyts straff- och ersättningsrätten ytterligare samman. Eftersom någon nedre åldersgräns inte uppställs i lagen eller dess förarbeten kan konsekvensen av lagändringen bli att en domstol måste ta ställning till barns uppsåtliga eller straffbart oaktsamma beteende. Dels kan denna situation uppstå om den skadelidande själv väljer att väcka en civilrättslig talan gentemot det skadevållande barnet. Fastställer domstolen uppsåt har brottsoffret nämligen större möjlighet att erhålla ersättning eftersom denne då även kan kräva vårdnadshavarna på upp till en femtedel av prisbasbeloppet. Dels kan situationen uppstå att skadelidande tvingas att väcka en civilrättslig talan för att bibehålla rätten till brottsskadeersättning. Vare sig om den ena eller den andra situationen är orsak till prövningen

av barns brottsliga beteende står det för mig klart att en sådan bedömning kommer vara oerhört svår att göra för domstolen, eftersom någon vägledning inte finns, samtidigt som det skadevållande barnet dras in i en för denne påfrestande domstolsprövning.

Hur man skall lösa problematiken som diskrepansen mellan straff- och ersättningsrätten orsakar har jag inte något bra svar på, jag har i uppsatsen endast valt att peka på de problem som kan uppstå. Genom de två lagändringarna under sommaren 2010 har lagstiftaren försökt sätta brottsoffret mer i centrum. Genom införandet av vårdnadshavares principalansvar förvärrades dock de problem som redan tidigare fanns med uppsåtsbedömningar, en försämring som förändringen i LUL inte kan råda bot på. Genom förändringen i LUL kommer man inte åt det grundläggande problemet hur uppsåtsbedömningarna skall göras. Istället ger man BrOM ett verktyg att fortsätta att göra sina uppsåtsbedömningar grundat på utredningar med i vissa fall bristande underlag.

Därmed inte sagt att förändringen i LUL inte varit positiv. Kan dessa förbättra ett brottsoffers möjligheter till ersättning är det naturligtvis bra. Fler LUL-utredningar är dock inte hela lösningen, forskning måste bedrivas så att kunskap om barn och deras utveckling blir bättre. Frågan är också om de förändringar som gjorts i LUL kommer att bidra till att fler utredningar genomförs. Jag är som framkommit tveksam till detta, men vill inte heller förespråka en ordning där alla brott utreds enligt LUL 31 §. Detta är troligen för resurskrävande och inte heller ändamålsenlig eftersom socialtjänsten är de som i första hand skall ansvara för detta område och göra sina egna utredningar. Vad man möjligen skulle kunde önska är att sekretessbestämmelserna ändras så att man får större möjlighet att ta del av händelseförloppet även i socialtjänstens utredningar. Detta vore inte på något sätt omöjligt. För mig framstår det snarare som inkonsekvent att händelseförloppet kan tas del av i en utredning av polis, men inte av socialtjänsten. Förvisso syftar socialtjänstens och polisens utredningar till olika saker, men utredningen kring själva händelsen borde inte skilja sig nämnvärt åt. En sekretessbrytande bestämmelse, liknande den som återfinns i OSL 35 kap. 8 § torde därför kunna införas även i 26 kap – med den skillnaden att endast de delar som berör händelseförloppet lämnas ut. Tills dess är det av största vikt att en menbedömning alltid görs där man avgör om åtminstone en del handlingarna kan lämnas ut i enlighet med TF 2 kap. 12 §.

För att avslutningsvis återkoppla till inledningen av denna uppsats; *kan barn ha uppsåt?* Det är möjligt. Problemet är att vi har för lite kunskap och vägledning för att lägga det till grund för ett skadeståndansvar och att inget verkar ha viljan att förändra denna situation.

Källförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1964:10 *Förslag till lag om införande av brottsbalken*

Prop. 1972:5 *med förslag till skadeståndslag m.m.*

Prop. 1979/80:9 *om konsumentförsäkringslag m.m.*

Prop. 1983/84:187 *om utredning av brott av barn under 15 år*

Prop. 2000/01:68 *Ersättning för ideell skada*

Prop. 2000/01:109 *Skadelidandes rätt att ta del av uppgifter ur nedlagda förundersökningar m.m.*

Prop. 2009/10:105 *Barn under 15 år som misstänks för brott*

Prop. 2009/10:142 *ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare*

SOU 1977:36 *Ersättning för brottskador*

SOU 1979:28 *Barnolycksfall. Betänkande av Barnolycksfallsutredningen*

SOU 1999:108 *Handläggning av ungdomsmål – en utvärdering av 1995 års ungdomsreform*

SOU 2003:99:1 *Ny sekretesslag. Del 1*

SOU 2009:72 *Insyn och integritet i brottsbekämpningen – några frågor*

Ds 2000:64 *Brottsoffrets möjlighet att få del av uppgifter ur förundersökning m.m.*

Ds 2009:42 *Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare*

Litteratur

Agell, A, *Föräldrars skadeståndsansvar. Betraktelser över ett lagstiftningsarbete. I Vänbok till Erland Strömbäck*, Norstedts tryckeri AB, Stockholm, 1996.

Andershed, H, Andershed, A-K, *Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen?* Gothia Förlag, Mölnlycke 2008

- Bengtsson, B, *Om jämkning av skadestånd*, P A Norstedt & Söners Förlag, Lund 1982
- Bengtsson, B, *Försäkringsteknik och civilrätt*, Norstedts juridik AB, Stockholm 1998
- Bengtsson, B, Strömbäck, E, *Skadeståndslagen. En kommentar*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2002
- Bengtsson, B, *Försäkringsavtalsrätt*, Norstedts juridik AB, Stockholm 2006
- Billström, M, Bring, C, Diesen, C, Lishajko, M, Marmolin, C, *Brottsoffrens rätt*, Juristförlaget, Stockholm 1995
- Bring, T, Diesen, C, *Förundersökning*, Fjärde upplagan, Norstedts Juridik AB, Visby 2009
- Brottsoffermyndigheten, *Brottsoffermyndighetens referatsamling 2009*, Umeå 2009
- Conradi, E, *Brottskadlagen. Kommentar och rättsfall*, Allmänna förlaget, Stockholm 1989
- Danielsson, S, *Förundersökning i brottmål*, tredje upplagan, Bruuns bokförlag, 2007
- Dießen, C, Lernestedt, C, Lindholm, T, Petterson, T, *Likhet inför lagen*, Bokförlaget Natur och Kultur, 2005
- Elwing, C, Wallén, P-E, Aspelin, E, *Brott och brottmål*, femte upplagan, Nordstedts Förlag AB, Stockholm 1986.
- Fredriksson, M, Malm, U *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, Norstedts juridik, Stockholm 1995.
- Hellner, J, M, Radetzki, *Skadeståndsrätt*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Visby 2006.
- Hellner, J, M, Radetzki, *Skadeståndsrätt*, åttonde upplagan, Norstedts Juridik, Visby 2010.
- Holmqvist, L, Leijonhufvud, M, Träskman, P-O, Wennberg, S, *Brottsbalken. En kommentar*. Del 1, Studentutgåva 5, Norstedts juridik AB, Stockholm 2007.
- Jareborg, N, *Handling och uppsåt*, Norstedts Juridik, Stockholm 1969.
- Jareborg, N, *Uppsåt och oaktsamhet*, Iustus Förlag AB, Göteborg 1993
- Jareborg, N, *Allmän kriminalrätt*, Istus Förlag AB, Göteborg 2001
- Jareborg, N, Zila, J, *Straffrättens påföljdslära*, andra upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2007
- Leijonhufvud, M, Wennberg, S, *Straffansvar*, Åttonde upplagan, Norstedts Juridik AB, Visby 2009
- Nordlöf, K, *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, Studentlitteratur, Lund 2005.

Roos, C-M, *Ersättningsrätt och ersättningssystem. En lärobok och idébok om ersättning vid personskada och sakskada*, Norstedts Förlag, Stockholm 1990

Strömberg, H, Lundell, B, *Handlingsoffentlighet och sekretess*, Studentlitteratur, Lund 2009

Sund, L-G, *Tillsyn över barn: en studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt*, Iustus förlag AB, Uppsala 1989

Sveri, K, *Fri från påföljd. I Festskrift till Hans Thornstedt*, P A Norstedt & Söners förlag, Stockholm, 1983

Thunved, A, Clevesköld, L, Thunved, B, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, tredje upplagan, Norstedts Juridik, AB, Stockholm 2007.

Tärnfalk, M, *Barn och brott – En studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare*, Stockholm 2007. (doktorsavhandling)

Rapporter

Brottsförebyggande rådet, Brå-PM 1990-1, *Barnens brott och föräldrarnas ansvar*, Arbetsgruppen för vårdnadshavares ansvar för barns brottsliga handlingar, 1991

Brottsförebyggande rådet, rapport 2000:7, *Påföljdssystemet för unga lagöverträdare*, Tierp 2000

Brottsförebyggande rådet, rapport 2002:18, *Sju unga om sin rättegång*, Stockholm 2002

Brottsförebyggande rådet, rapport 2007:16, *Barn som begår brott. Polisens hantering av misstänkta personer under femton år*, Västerås 2007

Brottsförebyggande rådet, rapport 2008:11, *Barn som begått brott. Socialtjänstens och polisens åtgärder*, Västerås 2008

Statistiska centralbyrån, rapport 104, *Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002*, 2004.

Övrigt

Remissvar

Remissyttrande Justitiekanslern: Datum 2009-12-21, dnr 6220-09-80

Remissyttrande Åklagarmyndigheten: Datum 2009-12-18, dnr ÅM-A 2009/1303.

Remissvar Brottsoffermyndigheten: Datum 2009-12-21, Dnr 9844/2009, aktbil. 3

Hemförsäkringsvillkor

Folksam försäkringsvillkor, *Hem och villa*, Försäkringsvillkor 1 januari 2010.

If försäkringsvillkor, *Hem*, Försäkringsvillkor 1 maj 2010.

Länsförsäkringar försäkringsvillkor, *Villkor för hemförsäkring*, He 2010:1

Moderna försäkringar försäkringsvillkor, *Försäkringsvillkor för hem, villa och fritidshus*, Försäkringsvillkor 1 juli 2010

Trygg-Hansa försäkringsvillkor, *Hem-, villahem- och Fritidsbostadsförsäkring*, Försäkringsvillkor 1 januari 2009.

Artiklar

Asp, P, *Uppsåtets nedre gräns – en efterlängtat sequel*, JT 2004-05

Schultz, M, *Föräldrars ansvar för barns brott*, SvJT 2010 s 195-206.

Sandels, S, *Från praktiska rättslivet. Om barns skadeståndsskyldighet – några barnpsykologiska synpunkter* SvJT 1969 s 522-527.

Strahl, S, *Om barns skadeståndsskyldighet*, SvJT 1971 s 22-36.

Ulväng, M, *Likgiltighetsuppsåt*, SvJT 2005 s 1-17.

Tidningsartiklar

Sydvik, Per, 11-åring utreds av polis. Pojken misstänks för rån, olaga hot och brott mot knivlagen, Göteborgs-Posten 17 september 2010.

Intervjuer

Rinsell, Per-Åke, åklagare, 09/09-10

Telefonintervjuer

Franzen, Maria, Handläggare Överfall, Folksam, 23/11-10

Gunnarsson, Lars, Handläggare ansvarsförsäkring, Länsförsäkringar, 23/11-10

Jansson, Liselotte, Handläggare överfall, Länsförsäkringar, 24/11-10

Karlsson, Karin, Handläggare ansvarsskador samt överfall, If försäkringar, 9/11-10

Lundmark, Åsa, Brottskadjurist Brottsoffermyndigheten, 18/10-10.

Nodin, Fredrik, Skadereglerare ansvarsförsäkring, Folksam 23/11-10

Ramberg, Mats, polis vid ungdomsenheten i Gårda, 21/10-10

Rubing, Per, Chef Brottsoffermyndigheten, 11/10-10

Wahlström, Anna, Enhetschef Barn- och ungdomsenheten Göteborgs Stad Centrum, 18/10-10

Wiksten Sjöborg, Maria, Skadereglerare Trygg-Hansa, 26/11-10.

Östner Ranheimer, Markus, Skadereglerare Moderna Försäkringar, 26/11-10.

Elektroniska källor

Nämnden för brottsskadeersättning den 9 november 2009 (6/10-10):

<http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=3802>

Nyhetsbrev från Brottsoffermyndigheten, Årgång 10, nummer 1, 2005 (10/10-10):

<http://www.brottsoffermyndigheten.se/Sidor/EPT/Nyhetsbrev%20Brottsoffermyndigheten/PDF/Nyhetsbrev%20Brottsoffermyndigheten%20%202005%201.pdf>

Allt om försäkringar (30/9 2010):

<http://www.foam.se/forsakringsbolag.php>

Rättsfall

NJA 1948 s 342, s 36

NJA 1977 s. 186, s 17

NJA 1996 s. 509, s 34

NJA 1998 s 86, s 33

NJA 2004 s 176, s 8, 33

NJA 2004 s. 479, s 34

NJA 2009 s 149, s 34, 35

NJA 2009 s 590, s 8

RH 1987:47, s 34

HovR 2885-10, s 34